

TÜRK-İSLAM MEDENİYETİNİN “TEVHİDİ ŞEHİR” YAPILANMASINDA “TEVHİDİ AHI ÇALIŞMA” DÜZENİN İŞLEYİŞİ

Prof. Dr. Osman ŞİMŞEK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
İ.İ.B.F. Çal. Eko.ve End. İlş. Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZET

Bu incelemede, Türk-İslam medeniyetinin “**tevhidi şehir**“ yapılanmasında “**tevhidi ahilik**” çalışmasının yapısal işleyiş düzenin birbirine bağlı ilişkisi, özgün olarak ortaya konulmak istenmektedir.

Türk-İslam medeniyetinin özgün “şehir ve ahilik çalışma düzen işleyişi”nin tevhit anlayışına göre nasıl yapılandırıldığının ortaya koyabilmek için de, konuyu çok yönlü ele almanın zarureti bulunmaktadır. Bundan dolayı öncelikle **tevhidi düşünce** anlayışına göre “şehir-ahilik” ilişkisini nasıl kurulduğunu, Tevhidi düşünce bilgi inşa etme yöntemine dayalı özgün sosyal ilim anlayışımız bağlamında ele alarak konuyu doğru anlayıp, günümüzde bu öze bağlı yeni yorum geliştirebilmek gerekmektedir. Türkiye’nin 21.Yüzyıl sürecinde özgün milli çalışma ve milli sanayisinin kendi kültürel köklerimize göre oluşturulması açısından bu takip edilen yöntem ve başlık konusu, son derece önemli bir yol gösterici örnektir. Ancak bu yolla modern Batı paradigmasının pozitivist düşüncesine dayalı hegemon çalışma kültürü ve sanayi yapılanmasına yapısal bir eleştirinin ortaya konulup, dünyaya özgün bir alternatif sunulabilmesi mümkün hale gelebilir. Çünkü “**tevhidi ahilik**” kurumunun kimliği, zihniyet ve meydana çıkardığı çalışma düzeni, Türk -İslam medeniyetinin tevhidi düşünce yöntemi üzerinden geliştirdiği “**tevhidi hak**” temellilik üzerine kurmuş olduğu “**tevhidi çalışma**” yönteminin ortaya çıkardığı bir unsurdur. Buna göre de “**tevhidi ahilik**” kurumu, esasında 18.yüzyıla kadar yeni meslek ve teknikler ile **yeni dünyada** üç kıtada aktif uygulanan çalışma ve işçi-işveren ilişkisine yön vermiş bir niteliğe sahip olmuştur. Bundan dolayı bu kurumunun günümüzde Milli çalışma inşasına, yön verebilmesi için onu meydana getiren ve tüm zamanlara hitap eden yönünün tevhidi düşünce anlayışına bağlı olarak yeniden ele alınması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Tevhidi düşünce, tevhidi şehir, tevhidi çalışma, tevhidi ahilik düzeni, Modern çalışma

THE MECHANISM OF “TAWHIDI-AHI(AKHI) WORK” IN THE STRUCTURATION OF “TAWHIDI CITY” OF TURKISH-ISLAMIC CIVILIZATION

ABSTRACT

In this examination, it is aimed that the dependent relationship of structural order mechanism of “tawhidi-ahi work” in the structure of “tawhidi city” of Turkish-Islamic civilization will be displayed genuinely.

It is necessary to deal with the subject multifacetedly in order to indicate how Turkish-Islamic civilization’s original “**city and ahi work order mechanism**” is structured according to tawhidi understanding. Therefore, firstly how the relationship of “city-ahi order” is constructed on the basis of understanding of tawhidi thought needs to be examined within the context of our understanding of science based on the method of knowledge construction of tawhidi thought and to understand the subject properly, and it is need to develop new interpretation based on this essence in our times. The method followed and this subject title are very important examples for the indication of way for the formation of original national work and national industry according to our cultural roots in the 21st century. Thus, by means of this way, it can be made possible to propose an original alternative by means of a structural criticism to hegemonic work culture and structure of industry based on modern paradigm of western positivist thought. Because the identity, mentality and the work order displayed by “Tawhidi Ahi Order” are an element produced by “**tawhidi work**” method formed on the basis of “**tawhidi right**” of Turkish-Islamic civilization by means of the method of tawhidi thought. According to this, in fact the institution of “tawhidi ahi order” has a quality of directing work and the relationship of workers-employers with the new occupations and techniques employed in the three continents of new world until 18th century. Because of this, it is necessary that the side consisting and relating to all the times of this institution should be reexamined within the understanding of tawhidi thought in order to direct the construction of national work today.

Key words: Tawhidi thought, tawhidi city, tawhidi work, tawhidi ahi(akhi) order, modern work

GİRİŞ

“Şehir” unsuru çok yönlü ilim dallarının bütüncüllüğünde ele alınması gereken bir konudur. Bundan dolayı “şehir”i anlamak ve açıklamak için modern düşünce bağlamında çeşitli ilim dallarının interdisiplinerliği¹ ekseninde ele almanın gereği bulunmaktadır. Çünkü modern literatür de ağırlıklı olarak İslam şehirlerinin yada İslam şehir yapısı gerçeğinin var olduğu konusu, uzun zamandır tartışmalı bir konu olarak sunulduğu görülmektedir(Shojaee/ Paezesh 2015:232). Özellikle modern Batı medeniyeti düşüncesi ve buna bağlı gelişen akademik yazını, İslam şehir yapısı geleneğini tartışmalı bir konumda ele aldığı söylenebilir. Bu bağlamda modern Batı medeniyeti düşüncesi, “medeniyet- şehir” ilişkisinin ekonomik toplumsal açılımını, kendi bakışına ve düşünce yöntemini merkezine alan bir tutumla konuyu ele almış olduğu belirtilebilir. Buna göre de modern Batı medeniyeti düşüncesi, sosyal bilimler alanlarına yönelik hegemon bakış geliştirmekle, kendi medeniyet değerlerinin oluşturduğu düşünce yöntem ve zihniyetiyle, Türk-İslam medeniyetinin “şehir” anlayışına bakış geliştirmiştir. Böylece Modern Batı medeniyet yapısı, pozitivist düşünce yöntemine dayalı bilgi üretme geleneğinden kalkarak, geliştirdiği modernist paradigma yaklaşım ile her iki medeniyetin birbirlerinden farklı “şehir” anlayışlarının benzemezliğini ve “iki ayrı şehir kimliğinin” varlığını dikkatlerden kaçırabilen bir şehir/kent söylemi ve literatürü geliştirmiştir.

Bu makale çalışmasında, **ana inceleme** konusu olarak, Türk-İslam medeniyetin özgün sosyal düşünce anlayışı olan “Tevhidi Düşünce Yöntemi” bağlamında geliştirdiği genelde “şehir” konusuna, özeldense Türk-İslam medeniyetinin “**tevhibi şehir** “yapılanmasındaki “**tevhibi ahilik**” çalışması ve ondaki yapısal işleyiş düzenin, “**tevhibi şehir**” mekanına bağlı olan ilişkisi, özgün olarak ortaya konulmak istenmektedir. Bundan dolayı söz konusu konuyu bu özgünlükte ele alıp inceleyebilmek için öncelikle mukayeseli düşünce yöntemleri, mukayeseli zihniyetler ve kültürel izafilikler açısından geliştirilen bakış ile(Şimşek 2016: 354), modern paradigmanın sosyal bilim anlayışının dayatmalarından uzak duran bir ilmi duruşla konunun ele alınmasının gereği bulunmaktadır. İncelememizde bu yapılmaya çalışılmıştır. Böylece Türk-İslam medeniyetinin özgün “şehir ve ahilik çalışma düzen **işleyişi**”nin tevhit anlayışına göre nasıl yapılandığının ortaya koyabilme imkânı doğabilmiş olsun. Konuyu bu eksende çok yönlü ele almanın zarureti bulunmaktadır. Çünkü bir yandan hâkim modern pagan paradigmaya itiraz, öte yandan da medeniyetimizde var olan ilişki düzlemini (**tevhibi düşünce** anlayışına göre “şehir-ahilik” ilişkisini nasıl kurulduğu konusunu) doğru anlayıp ve günümüzde bu öze bağlı yeni yorum geliştirebilmek için konuyu çok yönlü ele alabilmek ge-

1 “İnterdisipliner” kavramına ilerleyen bölümde “düşünce yöntemi” açısından bir anlamda “melez bilim”ler kavramıyla değinilecektir

rekmetedir. Bundan dolayı inceleme konumuzu özellikle ; “din-iktisat –şehir”, “şehir- iktisat”, “şehir-çalışma” ve “şehir-zihniyet” ilişkilerini, çalışma sosyolojisi(ictimaiyatı), iktisat sosyolojisi(ictimaiyatı), kültür sosyolojisi(ictimaiyatı)” ve “düşünce yöntemi-şehir” bileşke alanları temelinden hareketle ele alınmaya çalışılarak(Şimşek 2020a; 133), **ana inceleme** konusunun tahliline inter disiplinler o bir bakış ile yaklaşılmak istenmektedir.

“Şehir” unsurunun; çalışma hayatına, iktisadi hayata, şehirdeki çalışma düzen işleyişine hangi zihniyete göre yön verdiğinin derinli tahlilinin yapılabilmesi için Türk-İslam ve Batı medeniyetleri çerçevesinde konunun ele alınması bir gereklilik taşıdığından bu incelemede de bu yapılmak istenmektedir. Bu mukayeseli tahlil neticesinde söz konusu “şehir” unsurunun, Türk-İslam medeniyetinin özgün çalışma düzenini oluşturan “ahilik” kurumu ile tevhidi düşünce yöntem anlayışına göre nasıl bir ictimai bütünlük oluşturduğu da özgün olarak ortaya da konulmuş olunacaktır. Yani tevhidi düşünce anlayışının yön verdiği “**tevhidi şehir**” ve yine tevhidi düşünce anlayışın yön verdiği “**tevhidi ahilik**” çalışma kurumunun ilişkisinin özgün kavramsallaştırmalar eşliğinde ictimai(sosyolojik) etkisi anlatılmaya çalışılacaktır.

Yine bu makale çalışmasında ana inceleme konusuna derinlik kazandırmak açısından ikinci olarak da, her iki medeniyetin farklı şehir anlayışlarının özgün kültür ve zihniyet dünyalarına bağlı olarak oluştuğunun ilmi-akademik bilgisini ortaya konulmak istenmektedir. Buna göre de tekçi, salt akılcı “**oryantalist –pozitivist**” temalı modern bilgi sisteminin birikimli açıklamalarına karşı “düşünce yöntemi” konusu üzerinden ilmi bir itirazda bulunulmanın akli- ilmi temelleri oluşturulmuş olunsun (Şimşek 2020b: 322). Çünkü modern Batı hegemon sosyal düşünce anlayışını hem dünya üzerinde ve hem de özellikle Türkiye’de, son iki yüzyıldır modernleşmeci teorilerin baskın/hegemon sosyal düşünce yöntemlerini “**oryantalist anlayış-pozitivist düşünce yöntemi**” çizgiden ele alarak, tekçi bir şehir/kent anlayışını, “bilimsel”lik sloganı ya da parolası(mottosu) ile ortaya koymuştur. Bu yolla materyalist-hegemoncu sosyal bilim anlayışlarına “bilimsel düşünce- akademia/evrensel üniversite” ilişki yapısıyla da meşruiyet kazandırılmıştır. Bu “oryantalist –pozitivist düşünce” yöntem merkezli modernleşmeci anlayış; modern Batı’nın iktisadi, siyasi, kültürel sömürgecilik anlayışını “düşünce yöntemine” aktararak, kendi geleneğini bu alanda da gerçekleştirmiş olduğunu görülmektedir. Bu yolla da Batı hegemon yapısının, “**sosyal bilimler yöntemi -bilimsel düşünce-akademi/üniversite**” etkileşimi ile; “sosyal bilim literatürü”ne, “sosyal düşünce anlayışı”na ve “sosyal düşünce yapısına” dünya ölçeğinde yön vermiş olduğu görülür. Böylece modern Batı medeniyeti, “modernleşme” adı altında salt rasyonalist temalı(pagan) hâkim düşünce yöntemini, bu üçlü etkileşim vasıtasıyla(**sosyal bilimler yöntemi, bilimsel düşünce, akademi/üniversite**), dünyaya ihraç et-

miştir. Buna göre modern Batı medeniyeti, günümüz dünyasındaki tüm toplumlarına, ağırlıklı olarak **“oryantalist anlayış-pozitivist düşünce yöntemi”** çizgisinden hareket eden düşünce yöntem anlayışını, özellikle sosyal bilimler alanında dayatmıştır. Bu takip edilen düşünce yöntemi üzerinden geliştirilen aktarmacılık ile de, hedef ülkelerin nasıl “düşünce üreteceklerine” ve ne tür “bilgi inşa edecekleri”ne hep yön verilmiştir. Bundan dolayı “düşünce yöntemi” üzerinden toplumların hakim sosyal bilim paradigması tarafından başı boş bırakılmamasının sağlandığı söylenebilir. Buna göre “düşünce yöntemi” konusu üzerinden hareket eden hakim paradigma, hedef ülkeleri/toplumların kendi başlarına özgürmüş gibi görüntü vermesine müsaade ederek, soyut düşünce yöntemi üzerinden onların tüm toplumunun kontrolünü sağlamış olmaktadır. Bu da Batı dışı dünya toplumlarının özgün düşünce yöntemi üzerinden hem özgün düşünce yapıları, hem de bu yolla, tüm toplum kaynaklarının sömürüldüğünün sessiz, gürültüsüz, askersiz, silahsız olarak sömürülmesinin sağlanmasının gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Bu durumda kolayca “bilim” ve “bilimizim” üzerinden, evrensel paganist düşünceye bağlı düşünce yapısının oluşumu, onun bilgi inşa geleneği ile sağlanmış olduğu ifade edilebilir. Böylece düşünce sömürsünü gerçekleştirmede temsil görevi gören unsurlar; resmi kanallar, kurumların hakim bürokrasi ve teknokrasi, üniversite, enstitüler, yurt dışında doktora yaptırmalar, düşünce içerikli sivil toplum kuruluşları..vb gibi hem resmi kanallar ve kuruluşlar hem de özele yönelik kurumsal yapılarıdır. Bu yollarla Batı dışı dünya toplumlarındaki yerli aydın görüntülü” ama “işbirlikçi olan aydın”ın inşasının eğitim oluşumuna, bu kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla yön verilmiş olmaktadır. Bu durumun da hala devam etmektedir. Buna göre de modernist “kent” anlayışının “biricik”likçi açıklama unsuruna yönelik bilgi birikiminin, Türk-İslam medeniyet yapısı içinde yer alan ; “şehir”, “şehir zihniyet yapısı”, “şehir –iktisat”, “şehir-çalışma anlayışı ve çalışma düzen işleyişi”, “çalışma hayatındaki “kurumsal yapılanma”sına yönelik olarak ne kadar ilmi ve objektif olup olmadığının ortaya konulması, Türkiye açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu alan, Türkiye’nin, Türk sosyal düşüncesinin en ihmal ettiği konudur. Çünkü şehir, hem tarihsel arka plan geçmişi hem insana dair yaşama tarzı unsurlarının işaretlerini taşıyarak, toplumlar hakkında zamana yolculuk yapma konusunda insanlığa araştırma ve inceleme imkânı sunan; ictimai, siyasi, kültürel, dini iktisadi gibi pek çok unsuru ictimai(sosyal) bünyesinde içeren çok yönlü bir özelliği de taşımaktadır (Doğan 2012:484). Bu yönüyle şehir, hem mekan, hem hayat tarzına ve hem de medeniyet tasavvuruna bağlı olarak değerler sistemi eşliğinde ele alınması gereken bir konu olduğundan(Ökten 2020:19), bu bağlamda toplumların; dini inançlarını şekillendirme merkezi olarak, her türlü ilmi eğitimin yapıldığı mekânlar olarak ve yine toplumun ayakta kalmasının iktisadi işleyişini bünyesinde barındıran

niteliğiyle şehir konusuna; “düşünce yöntem farklılıkları” ve “kültürel izafilik” idraki üzerinden bakış geliştirmek, son derece önem taşımaktadır.

Bu yüzden çok yönlü olarak yapılmak istenen bu makale çalışmasında, **ana inceleme** konusunu destekleme adına üçüncü olarak, Türk-İslam ve Batı medeniyetlerinin “düşünce yöntem” farklılıklarını dikkate alan bir bağlam üzerinden; şehir-kent farklılaşmasını, Türk-İslam ictimai ilim zihniyeti ve özgün düşünce yapısı ile Modern Batı bilim paradigmasının bilim zihniyeti ve düşünce yöntem farklılıklarını dikkate alan bir anlayış ile de konuya yaklaşılmaktadır. Böylece bu çalışmada yukarıda dikkat çekilen konulara “mukayeseli zihniyet” incelemesi üzerinden “şehir- kültürel zihniyet farklılığı- üretim kurumları” yapılanmasının ortaya çıkardığı etkileşimi açıklanmak istenmektedir. Buradan hareketle de Türk-İslam medeniyet değerlerinin ürettiği tevhidi şehir yapısında; ahilik kurumu işleyiş düzeni, çalışmaya yön veriş kültürü, **Tevhidi Düşünce** bilgi inşa etme yönteminden hareket edilerek açıklanmaktadır. Bu özgün açılım Türkiye açısından gereklidir, çünkü, Türkiye’de uzun zamandır yapılan **“oryantalist-pozitivist düşünce yöntemine dayalı bilgi inşa etme”** geleneği üzerinden oluşturulmuş hem şehir/kent anlayışı, hem de sömür ve sınıf içerikli “çalışma” anlayışı, “çalışma” sistem işleyişi hakim durumdadır. Ayrıca takip edilen evrensel modernist sosyal bilim geleneğinin “çalışma”ya yönelik mevcut bilgi literatürü, Türkiye’ye yönelik özgün kurumsal yapılanmasını, milli sanayi kültürünün tarihsel süreç içindeki köklü yapılanmalarını “yok” sayma ya da var olanları da “önemsiz” gösterilmesine yönelik bir seyir içinde bulunduğu da bilinmektedir. İşte bu çalışmada/incelemede yukarıda ifade edilen kavram ve yöntemler üzerinden mevcut modern literatüre, **“düşünce yöntemi”**nden hareketle **esash bir eleştirel bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır**. Bu eleştirinin yapılması yanında yine bu çalışmada, ele alınan konulara, Türkiye’nin “bilimsellik” adı altında tercih ettiği ideolojik bilgi inşa etme yönteminin bugüne kadar ihmal ettiği, unuttuğu ya da ona unutturduğu özgün düşünce açısından konuya bakabilme imkânı da ortaya konulmaktadır. Buna göre Türk-İslam medeniyetinin özgün bilgi inşa etme yöntemi olan **“Tevhidi Düşünce Bilgi Yöntemi”** ile her şeye, ilmi olarak, ilmi yöntem ile bakarak özgün bilgi üretimi imkanını sunabilmekte olduğu da (Şimşek 2018:163), bu çalışma/inceleme vasıtasıyla bir kez daha görülmüş olunacaktır. Böylece “şehir” ve “ahilik” konularına da “Tevhidi Düşünce Bilgi Yöntemi” ile bakılarak, Türk-İslam çalışma hayatına yönelik özgün bilgi üretmenin, zamanımıza da hitap eden şekli de ortaya konulmuş olduğu söylenebilir. Bu bağlamda söz konusu bu makale çalışmasında dördüncü olarak şehir/kent farklılaşmasını; düşünce yöntemi, zihniyet, iktisat, çalışma, gibi bir toplumunun yapısal olarak var oluşunun ana dayanak noktalarına temas edilerek, mevcutta var olan hatalar gösterilip yerine özgün olması gerekenin; ne olduğu ve bunun nasıl olması

gerektiğine dikkat çekilecektir. Bu noktadan hareketle de Tevhidi Düşünce Bilgi yöntemine göre Türk-İslam medeniyetinin çok yönlü içtimaiyat mahiyetli ahilik kurumu ele alınarak, “**Tevhidi Düşünce Yöntemi- Tevhidi Şehir - Tevhidi Ahilik**” etkileşiminin, bütüncül etkisinin ahilik çalışma düzenine yönelik en kapsamlı, en özgün yapısal görünümü, Türk-İslam medeniyetinin ictimaiyat (sosyolojik) kimliğinde ortaya konulacaktır.

Böylece bu makale çalışmasının **ana inceleme** konusu olarak; Türk-İslam medeniyetin özgün sosyal düşünce anlayışı olan “Tevhidi Düşünce Yöntemi” bağlamında geliştirdiği genelde “şehir” konusuna, özelde ise Türk-İslam medeniyetinin “**tevhidi şehir**” yapılanmasındaki “**tevhidi ahilik**” çalışması ve ondaki yapısal işleyiş düzenin, “**tevhidi şehir**” mekanına bağlı olan ilişkisi, özgün olarak ortaya konulması için dört alt inceleme konusu ile ele alınarak bütüncül bir çerçevede yaklaşımı sunulmaktadır.

1. “ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ”NÜN OLUŞUMU AÇISINDAN ”ŞEHİR” VE “KENT” KAVRAMLARINA MEDENİYETLERİN “DÜŞÜNCE YÖNTEMLERİ” VE ” ZİHNİYET” LERİ AÇISINDAN BAKIŞ

Bir medeniyet ya da toplumda çalışma, üretim ve sanayinin varlığı öncelikle mekânsal bir zemin üzerinde gerçekleşir. Bu mekânlar da kültür ve medeniyet anlayışlarına göre şekillendiğinden; çalışma, üretim ve sanayi yapılanmaları, bunların işleyişleri ve bu işleyişlerinde kullanılan çalışma tekniklerinin birçok konusu da, ictimai(sosyolojik) izafilikliğe bağlı olarak açıklanmasının gerekli olduğu söylenebilir. Buna göre yapılan “çalışma” ve geliştirilen üretim ve sanayinin yapılanması, konumlandığı mekânın, ait olunan medeniyetin düşünce anlayışı ve bilgi üretme yöntemi ile doğrudan ilişkili olduğu çok açıktır. Böylece bir medeniyetin çalışma ve sanayi kültürünü derinlemesine ortaya koyabilmek için öncelikle o medeniyetin “**Düşünce Yöntemi-Toplum Felsefi**” etkileşimine bağlı oluşan ilişkisinin; çalışmaya, çalışma felsefesine ve çalışmanın ictimai(sosyolojik) mekânına yansımaya yönelik etkisinin öncelikle ele alınmasının gereği bulunmaktadır(Şimşek 2020c:130). Bu noktada Türk-İslam medeniyetindeki tevhidi düşünce anlayışına göre yapılandırılmış “**tevhidi ahilik**” kurumunun yapısal düzen(sistemik)oluşumunun unsurlarını inceleyebilmek için öncelikle İslam’ın şehir anlayışını, “**tevhidi şehir**” idraki üzerinden bilmek gerekir. Buna ilaveten “**tevhidi şehir**”, “**tevhidi ahilik**” gibi özgün olarak tarafımızdan geliştirilen bu kavramlar üzerinden, Türk-İslam medeniyetinin zihniyet anlayışı ile konu ele alınarak, özgün mekân üzerinden “**tevhidi ahilik çalışma yapılanması**” ve “**tevhidi ahilik üretim zihniyeti**” ve “**tevhidi ahilik sanayi kültürü**”nün işleyişi”nin ortaya konulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Türk-İslam medeniyeti özellikle 19. Yüzyıldan sonra hâkim Batı paradigması tesirine girerek, sosyal düşünce anlayışını Batı medeniyet kavramlarına göre ele alma dayatmasına maruz kalmıştır. Bunun sonucunda, özellikle kendi sanayi ve çalışma anlayışına, çalışma düzenine, üretim kültürüne, sanayi aklına ve sanayi uygulamalarına Batı oryantalist- pozitivist düşünce yönetimine göre üretilen bilgi anlayışı ve onun kavramsallaştırmalarına göre bakar hale getirilmiştir.(Şimşek 2016: 202). Bu yönüyle modern Türkiye, kendi üniversitelerinde Batı sosyal bilim geleneğine ve onun düşünce yöntemine bağlı olması sonucu, çalışma ve sanayi kültürüne yönelik yapmış olduğu/yaptırılmış olduğu okumaların/okutturmaların ortaya çıkardığı netice; taklitçi, aktarmacı, anakronizme düşmüş bir sanayi ve çalışma kültür birikimi oluşmuştur(Şimşek 2019c: 604-605). Söz konusu birikimin de, Türk-İslam medeniyeti kök değerlerine sahip Türkiye’de oluşturduğu ictimai düşünceye yönelik hataları, eksiklikleri ve yanlışlıkların ortaya çıkarılması için öncelikle bu incelemede, Türk-İslam medeniyetini “şehir” ve modern Batı da “kent” kavramsallaştırmalarının farklı yöntem ve zihniyet içeriklerine göre anlamlandırıldığını ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun ardında da her iki medeniyetin “şehir”, “kent” farklılık idrakleri, mukayeseli zihniyet üzerinden açıklanmaktadır. Bu durumun açığa çıkarılmasındaki amaç ise “milli çalışma” ve “milli sanayi” oluşumlarının gerçek yapı özelliklerinin ortaya konulabilmesini sağlamaktır. Bu noktada özeldede Türk-İslam medeniyeti açısından tevhidi düşünce bilgi inşa etme yöntemine göre oluşmuş bir ictimai zeminde faaliyet gösteren ahiliğin, bu bakış açısından incelenmesinin gerekli olduğunu ortaya konulmuş olmaktadır. Böylece tevhidi düşünce yöntemine dayalı bilgi inşa etme aklına göre şekillenmiş olan “**tevhidi ahilik**” yapılanması, Türk-İslam medeniyetindeki; çalışma, üretim, sanayi kurumlarına yansımadaki içtimaiyatın(sosyolojisini) özgün olarak ele alınması imkânını ortaya çıkarabilecektir. Buna göre incelememizin teknik açılımına, öncelikle “şehir” ve “kent” kavramlarının mukayeseli tahlilinden başlamak gerekmektedir.

1.1. “Şehir” ve “Kent” Kavramlarının Medeniyetlerin “Düşünce Yöntemi” ve “Zihniyet Farklılıkları”na Bağlı Olarak Anlam İçerikleri

“Şehir” ve “kent” kavramları akademik yazında çok da hassasiyet gösterilmeden birbirlerinin yerine rahatça kullanıldığı söylenebilir. Bu kavramsal kullanım özensizliğini ifade etme bağlamında “örneğin M.Ö. 3 bin yılındaki bir “şehir”den, “kent” olarak” bahsedilirken, bazen de modern dönemde sanayi toplumundaki bir “kent” den de, “şehir” olarak bahsedildiği görülmektedir. Oysa “şehir” ve “kent” kavramları bir toplum yapısındaki; “düşünce yöntemi” , “kültür-zihniyet –medeniyet” etkileşimi, “iktisat-çalışma” bağıntı ekseninde ele alındığında, bu “kent” ve “şehir” kavramlarının birbirlerinin

yerine rahatça kullanılmasının doğru olup olmadığının fikrine sahip olunabilir. Bu iki kavramın birbirleri yerine rahatça kullanılması, esasında bu konuda bir sosyolojik değerlendirme hatasının yapıp yapılmadığı sorusunu akla getirmektedir(Şimşek 2020 a:133- 134). Bu soruyu cevaplamak üzere aşağıda açıklamalarda bulunulacaktır.

Bu alt bölümde öncelikle iki kavram arasındaki “farklılık” ve varsa “benzerlikler” ortaya konulacaktır. Bu farklılığı özellikle sosyolojik teoriler bağlamında ele alındığında söz konusu benzemezliğin; kültür, zihniyet ve toplum türleri noktasında daha açık olarak öne çıktığı görülecektir. Ancak bu teorik farklılıklar dikkate alınmaksızın özensizce “şehir” yerine “kent” kullanılması halinde, özgün akademik bir eser inşası için dikkate alınması gereken; yöntem, kuram, tarihsel dönem aralığı ve farklı düşünce yöntemlerinin varlığı gibi konuların etkisinin, pek de dikkate alınmadığı anlamına gelmektedir. Örneğin kent/leşmenin, sanayi toplumu ile ortaya çıktığı kabul edilmekle birlikte (Türkdoğan 1998:104), yukarıda bir yönüyle değinildiği gibi ilk kentlerin, M.Ö. dört bininci yılda görüldüğünü söylemek gibi çelişkili bir durum, bu iki kavramın kullanımında gösterilen özensizliğe işaret etmektedir. Yine bu özensizlik, toplumların tarihi gelişme sürecindeki an itibarıyla buldukları konumda, hangi kavram henüz gelişmiş, hangi kavramdan daha söz edilemez gibi unsurlar ilmi tahlil açısından önem taşımaktadır. Bu durum esasında ele alınan ictimai(sosyolojik)süreçte, “ancak hangi kavramı kullanabiliriz” gibi bir gerçekliğin göz ardı edildiğini de açıkça göstermektedir. Buna göre dünyada insanın var olduğu her dönem için “kent” kavramını kullanılması “doğru bir şey mi acaba” sorusu bu noktada akla gelebilmektedir. Ayrıca bu soruya ilaveten; düşünce yöntemi, zaman, mekân, kültür-zihniyet ve medeniyet algısı bağlamında “şehir” ve “kent” kavramlarının birbirleri arasında yapısal farklılıkları bulunuyor mu yoksa ilmi hassasiyet ölçülerine tam riayet edilen bir çalışma açısından böyle bir farkı ortaya koymaya gerek var mı acaba gibi sorular, bu noktada akla gelebilmektedir. Tüm bu soruları cevaplayabilmek için, modern Batı teorisinin Pozitivist Düşünce bilgi inşa etme yöntemi ve İslam’ın Tevhidi Düşünce bilgi inşa etme yöntemlerinin mukayesesine başvurmak bir gereklilik olarak görülmelidir. Bu incelemenin bu alt bölümünde, söz konusu edilen hassasiyetlerin ortaya çıkmasına yardımcı olan; ölçüleri, farklılıkları, benzerlikleri dikkate alan bir muhtevada ele alınmaya çalışılmıştır.

Tarihin yeryüzündeki toplum yapısı üzerindeki mücadeleyi “**Düşünce Yöntemi**“ bağlamında iki ana eksenle ele alarak açıklamakta olduğu söylenebilir. Bunlardan ilk ana eksen, materyalist sistem olup, Batı paradigmasının açıklaması bu içeriklidir. Buna göre Batı medeniyetinin temsil ettiği medeniyet, materyalist, salt akılcılık düşünce yöntemi üzerine kuruludur(Şimşek 2020d:45). Bu medeniyetin mensupları kendileri dışındaki herşeyin ve herke-

sin, ancak kendileri için var olduğunu düşünürler. Dolayısıyla bu bencil/ego-santrik Batı medeniyet zihniyetine bağlı olarak oluşan “**düşünce yöntemi**”ne herkesin uyup buna göre düşünce üretilmesi ve bu medeniyetin geliştirdiği kavramları kullanmasını, rasyonel bir davranış, modern akılcılık, çağdaşlık olarak sunulmaktadır.

İkinci ana eksen ise İslam’ın medeniyet anlayışı olduğu söylenebilir. İslam medeniyeti tevhit anlayışına bağlı olarak her şeye görünen ve görünmeyen bütüncülüğünde oluşan bir medeniyettir(Şimşek 2020 e: 12). Buna göre de yüksek dayanışmacılık duygu ve buna yönelik uygulamayı, merkezine alan ve her şeye tevhit-dayanışma-ictimaeleşme etkileşiminin noktasından bakan bir medeniyettir (Daryal 2015:43). İslam/Türk-İslam medeniyeti, vahyin emrine girmiş akıl ile Tevhidi Düşünce bilgi yöntemi eşliğinde kavramlarını üreterek, dünya-öte dünya bütüncülüğüne dayalı bilgi inşasını oluşturarak, bunları toplum ölçeğinde hayata geçirmiş bir medeniyettir (Şimşek 2020f: 14). Böylece her şeye, örneğin; dini kurumlara, zamana, mekana, şehire, çalışmaya, üretime, ticari sistemlere...vb, hep Kur’an-ı Kerim ve sünnet ışığında tevhibi bakış ile doğrudan bilgi üretmiştir(Sarıkavak 2020 78-79). Buna göre tüm bunların kuvveden fiile çıkışı, İslam şehrinin tevhibi mekansal zeminin aracılığında oluşmuş olduğu söylenebilir(Ökten 2020:19, Sarıkavak 2020:79).

Modern paradigmanın tarihe bakan zihniyeti, İslam ve Batı medeniyetleri bağlamında iki ana eksen de açıklanır. Bunlardan İlk ana eksenini oluşturan İslam medeniyetidir. İslam medeniyetinde **Tevhibi Düşünce anlayışına** göre kurulan şehir –devlet ilişkisi mevcuttur. İkinci ise modern Batı medeniyetinin düşünce köklerini oluşturan materyalist eksenli İblisyani/Naturalistik Düşünce anlayışıdır.

Düşünce yöntemi açısından Batı medeniyetinin kendi arasında ikiye ayrılan bir tezatlık içinde bulunduğu söylenebilir. Bu tezatlığı oluşturan bileşenler; “Tanrı’nın Devleti” ve “Şeytan’ın Devleti” zıtlığı ile bu iki alt eksen açıklanır(Şimşek2020a:134). İşte buna göre de, Batı medeniyetinin de “şehir-devlet- inanç(din)” ilişkisinin iki boyutunu söz konusu tezatlık üzerinden ortaya konulmaktadır.

Böylesi tezat bir yapıyı İslam medeniyetinin Tevhidi Düşünce anlayışına göre ile değerlendirildiğinde Batı medeniyetini; “Şeytani Devlet” ve insanlaştırılmış (antropomorfistik) “Tanrı Devlet”i anlayışlarının birlikteliğinde, iki ayrı cepheden yürüyor olsalar da her ikisinin de paganlığa dayalı “devlet” olarak görmekte olduğu söylenebilir. Materyalist düşüncenin (şeytani akıl, salt determinist akıl, rasyonalist akıl, İblisyancı/naturalistik düşünce akli ve insanlaştırılmış Tanrı devleti) akıl anlayışına göre şehire, önceleri maddiyatçı düşüncenin yön verdiği söylenebilir. Yani şehir önceleri, putlar, pagan tapınak,

maddeci tanrı anlayışlı inanç temelli bir şehir (The City) dir. Sonraları giderek “ekonomi”ye kayan bir maddiyatçılık sürecine girmesi sonucu artık “şehir”den (The City), ”kent“(Urbanization) kavramsallaştırılmasına şehir anlam içeriği dönüşerek, din tanımlı şehirden, “ekonomi” tanımlı “kent” e doğru bir kültür ve zihniyet kayması yaşanmıştır. Böylece materyalist düşünceye dayalı bu iki unsurun(şehir, kent), şehir kurulumuna ana anlamını; tapınak, pagan rituellerden hareket ederek putları tanrılaştıran inanç merkezli şehirden modernleşme sürecinde; ekonomiyi, üretimi, kar makzimizasyonunu tanrılaştıran bir değerini yön verdiği “kent”e doğru evriştiği söylenebilir.

Bu noktada “**düşünce yöntemi-şehir mimari tarzının oluşumu**” ilişkisine bakıldığında onda da, iki tür değerlendirme zihniyetinin varlığı ortaya çıkmış olduğu görülür. Buna göre tevhidi düşünce yöntemi bağlamında şehire anlam verilmesini Osmanlı şehir üslubu ile, Materyalist(İblisyan/naturalistik) düşünce yöntemine dayalı şehir/kent üslubunu karşılaştırmamız, bu anlamda bize ikili şehir sosyolojisini(ictimaiyatını), zihniyetinin anlaşılması açısından bir fikir verebilir. Tevhidi Düşünce yöntemine göre şekil almış Osmanlı şehir üslubunda örneğin “kubbelerin görüntüye hâkim olduğu, klasik bir Avrupa şehrinde ise sivri çatıların üslubu belirlediği”ni gözlemek mümkündür(Ökten 2020: 20-21). Bu örnekteki “**yuvarlak kubbe**” ve “**sivri çatı**”üslubu esasında her iki medeniyetin düşünce yöntemine göre şehirin sosyolojik mekânını anlamlandırmaya yönelik zihniyet vurgularını ifade etmiş olmaktadır. Buna göre “**yuvarlak kubbe**”nin zihniyet kökenleri, tevhit düşüncesinin şehir ictimaiyatına hoşgörü kültürünü yansıtmamasını , ”**sivri çatı**”ise materyalist düşüncenin keskin, çatışmacı üslubunun da şehir(The City) ve kent sosyolojisine yansımış hali olarak ifade edilebilir. Bu ikili “düşünce yöntemi”nin ortaya çıkardığı, “kültür”, “zihniyet” içerikli anlayışların mekâna/şehire yön vermesine yönelik örneklendirmeden hareketle, hem yeryüzünde insanlığın nasıl başladığına dair hem de bu bağlamda “şehir-yaşam tarzı ilişkisini” ortaya koyan iki ana görüşün mevcut olduğu ifade edilebilir.

Tüm dünya toplumları bakımından insanlığın ilk başladığından beri bu iki tür bilgi üretme anlayışının/düşünce yönteminin mücadelesinin mevcut olduğu söylenebilir. Bu mücadele taraflarından ilki “tevhidi din anlayışının taraftarı olan kesimler”dir. Bunlar tevhidi düşünce yöntem aklı ile sonlu evren yani evrenin ve insanın Allah tarafından yaratılmışlığı inancı üzerinden geliştirdikleri bilgi ile herşeye yani; kainata, insana, devlete, bilgiye, şehire, sanayiye, üretime, işçiye, işverene(girişimciye), çalışmaya ...vb bu noktadan bakmaktadırlar. İkinci taraf ise “din karşıtı olan kesimler” olup bunlarda İblisyan(naturalistik) sonsuz evren anlayışının varlığına inanan materyalist düşünce yöntem aklı ile; kainata, insana, devlete, bilgi inşa etmeye, şehire/kente sanayi, işçiye işverene,

çalışmaya...vb. yani topyekün herşeye bu düşünce anlayışından bakan kesimdir (Şimşek 2016:64).

“Şehir” kavramının da tüm bu ikili “düşünce yöntemi –medeniyet” tasavvurunun oluşumunda ortaya çıkan bakışlarda etkilenecek, kendi ait olduğu medeniyetin kabulüne göre meydana çıktığı söylenebilir. Buna göre “şehir” ve “şehirin gelişimi” sürecinde; “manevi kültür unsurları, sahip olunan zihniyet ve fikir sistemleri” ve düşünce yöntemi konularının önemli rol oynamış olduğu belirtilebilir(Türkdoğan 1998:106). Bu bağlamda “düşünce yöntemi-medeniyet tasavvuru” ilişkisine göre bir medeniyet/toplum(cemiyet), yaşanan zaman içinde oluşan ihtiyaçlarını gidermek amacıyla, medeniyetinin kültürel özüne uygun yorumlarıyla özgün yaşama tarzına uygun olan şehri inşa edip, onu düzenleyip imar etme imkanına sahip olabilmektedir(Ökten 2020: 22). Böylece bir medeniyet/toplum ait olduğu “düşünce yöntemi-medeniyet anlayışı” etkileşimine bağlı olarak “kendine özgü bir hayat tarzı kurgular ve bu hayat tarzını yaşamak içinde de yine kendine özgü şehirler inşa eder, düzenler ve imar eder” denebilir(Ökten 2020:22-23).

Bu alt bölümde, İslam medeniyeti ve modern Batı medeniyetleri çerçevesinde “şehir” ve “kent” kavramları ele alınarak, konunun ikili mukayese yapılmaya gerek duyularak açıklanması istenmektedir.

“Şehir”; “Büyük Belde, Medine-i Kebire” anlamına gelen bir mana taşımaktadır(Şemseddin Sami, 2015: 1133). Bu bağlamda Arapça’da şehir ise ; “medine, belde ve mısır”dır. Farsça “şehr” kelimesi ise “çalışma yaşındaki nüfusun çoğunluğu ticaret, sanayi ve yönetim gibi işlerle uğraşan büyük yerleşim merkezleri”ni ifade etmede kullanıldığı görülür. Bu bağlamda İslam medeniyeti açısından şehir ;”dini işlere bakan bir müftüsü ve kaza hakkına sahip bir kadısı olan yer” anlamında ele alınmaktadır. Bu eksen üzerine henüz sanayi toplumu oluşmadan önce Osmanlı belgelerine göre “şehir”; “Cuma kılını ve Pazar durur” yer olarak belirtilir. Bu tanımda şehirin öncelikle dini temel ve anlam üzerine kavramsallaştığı ve tanımlandığını anlamaktayız(Küçükbaşcı, <https://islamansiklopedisi.org.tr,09.09.2020>). Çünkü üzerindeki var olan en eski yapının mabet olmasına bağlı olarak, insanın yaşam alanları mabetlerin etrafında biçim alarak, şehirleri oluşturmuştur(Erşahin 2020: 488). Böylece “şehir-mabet-din” ilişkisi, şehir maneviyatının tabiatını anlamlı kılan bir bağlantıdır.

Modern Batı medeniyetinde ise “şehir” ve “kent” farklılaşmasının; anlam, değer, mekân kavrayışının, “zihniyet” açısından bir farklılaşma içinde olduğunu görmekteyiz. Çünkü insanlık ortaçağ sonundan itibaren oluşan gelişmelere bağlı olarak Batı Avrupa’da, Hristiyanlık düşüncesinden “bilimsel düşünce de devrim” sürecine 17.yüzyıl da geçiş yapmıştır. 18.yüzyılda aydın-

lanma süreci ile herşey salt akıcılığa bağlı olarak açıklanmaya yönelmiştir. Böylece determinist bilgiyi (İblisyan düşünceye dayalı rasyonalite) düşüncenin merkeze alınması ile herşeye yönelik maddeci bir kavramsallaştırılma süreci içine girilmiştir. Batı’da, modernleşme süreci ile öncesi dönem arasında var olan “akılın dini muhtevalı değerlendirilmesinden kopuş ile oluşan yeni düşünce yönteminin niteliği, “şehir” ve “kent” kavramlarının ayrı temalar üzerinde idrak edilmesi gerçeğinin oluşmasına yol açmıştır. Buna göre Modern Batı’da “The City” ve “Kent”/Urban kavramlarının sosyolojik farklılıklar içeren anlamsal boyutuyla kullanıldığını görmekteyiz: Modern Batı’da daha çok aydınlanma öncesi dini temelli “şehir” yapılanmasını “The City” kavramı ile açıklamak mümkündür. Buna karşın herşeye salt akılcılık üzerinden bakan modernleşme döneminde liberal-kapitalist kaynaklı “ekonomi” üzerinden yapılanmış yeni şehri artık “kent” yani “urban” kavramı üzerinden açıklamanın gereği bulunmaktadır. Böylece her iki sürecin ayrışması üzerinden oluşan şehir/kent olgusunun sosyolojik temeli de oluşmuş olmaktadır. Bundan dolayı kent/urban;” nüfusun belli bir büyüklüğü ve yoğunluğu aşan, ekonomisi tarım dışı etkilerde yoğunlaşan ve kendi nüfusundan başka, etki alanı içinde yaşayanlara hizmet sağlayan yerleşimlere verilen addır” şeklinde tanımlanmak mümkün olmaktadır (Şimşek 2020a: 135). Buna göre “kent”(urban) zihniyetinin, Batı medeniyetindeki Hıristiyan “şehir” anlayışından farklı pozitivist-ekonomi içerikli bir anlama sahip olduğu söylenebilir (Şimşek 2020b: 315). Batı medeniyeti bağlamında verilen “şehir” ve kent” tanımları esasında, aynı medeniyet dairesi içinde bulunmasına rağmen söz konusu bu kavramlar arasında cidde sosyolojik nitelik farkının bulunduğu dikkatlerden kaçarak, “kent” üzerinden “şehir”e ait unsurların ele alındığı görülmektedir. Böylece “kent” kavramı, yeni modern toplum sürecine bağlı olarak din-şehir ilişkisi ekseninden uzaklaşarak, pozitivist-seküler bir çizgide “ekonomi” teması üzerinden oluşan yeni bir mana ifade eder olmuştur. Dolayısıyla “kent” kavramını böyle anlamanın bir ilmi gereklilik olduğu söylenebilir (Şimşek 2020a: 135). Bundan dolayı da “kent” ve “şehir” kavramlarını birbirinin yerine rahatça kullanmak konunun sosyolojisizlik bağlamında ele alındığını da ayrıca ortaya konulmuş da olmaktadır. Oysa hem “şehir”, hem “kent” yapıları; insan, sosyal(ictimai) grup ve toplum etkileşiminin mekânsal alanını oluşturduğundan, bu yapıları, ictimaiyat/sosyoloji düşünce yönteminin öncülüğünde oluşan bakış ile hareket edilmesinin öncelikli gereği bulunmaktadır.

1.2. “Medeniyet Yapısı-Şehir-Düşünce Yöntemi” Etkileşimine Yönelik “Üç”lü Mekan Tanımlamasının Kültürel Kökleri

Dünya toplumlarının iki ana eksene ayrıldıkları konusuna yukarıda değinilmiştir. Bu iki ana eksenden birisi “**Tevhidi din taraftarı olan**” toplumlar ve

diğeri de “**Din karşıtı olan**” toplumlardır. Bunlardan; “Tevhidi din taraftarı” olan toplumlarında tarihsel süreç içerisinde, kendi içinde ikiye ayrıldıkları belirtilebilir. Bu ikiye ayrılmada; “tevhit dinine bağlı olan toplumlar” ve “önce-leri tevhidi iken sonradan paganlaştırılmış yani muharref hale düşmüş din (materyalist din anlayışı) taraftarı olan toplumlar” şeklin yapılandıkları görülür.

“Şehir” toplum yapısı temelinde insanlığın bu iki eksenli tarihi mücadelesini aşağıdaki şekil yardımı ile de açıklamak mümkündür:

Bu noktada “şehir”/The City ve “kent”/Urbanization ve “**Tevhidi Şehir**” özgün tasnifine göre; “Tevhidi Düşünce” ile “Materyalist Düşünce” yöntem anlayışlarının belirleyiciliğinde şehir ve kent kavramlarını içeren üçlü tasnifin, ilmi bir hakikat olarak ortaya çıkmış olduğu görülür(Şimşek 2020a:135-136). Bu farklı iki “düşünce yöntem” anlayışlarından hareket etmek esasında, “şehir” ve “kent” kavramlarının tabii doğasını anlamada bir zaruret olarak görülmemelidir. Buna göre de “din- medeniyet-şehir” yapılarının etkileşimine bağlı olarak oluşan şehir yapısının varlığını en geniş manada “kültürel yapı –zihniyet” ilişkisi ekseninde belirlemek mümkün olabilmektedir.

“Medeniyet yapısı-şehir-düşünce yöntem” ilişkisini, “zihniyet” konusu temelinde ele alındığında, “şehir” konusunun mekânsal oluşumunu belirlemede etkin olan ; “din”, “düşünce yöntemi”, “medeniyetin akıl yapısı” ve “zihniyet” unsurların etkileşimi çerçevesinde ”şehir” konusuna bakıldığında, tek bir “şehir” yapılanması ve açıklamasının doğru olmadığı anlaşılır. Bu noktaların etkileşiminden “şehir” konusuna bakılması halinde ise konu en genelde “kültürel izafilik” üst bağlamında bir bakış kazandığı söylenebilir. Bu da şehir konusuna ilmi derinlikli bakış değeri kazandırmış olur. Buna göre İslam medeniyetinde; “**Tevhidi akıl**” yapısı ile inşa edilmiş “**Tevhidi İslam şehri**” özgün olarak mevcuttur. Tevhit anlayışının İslam şehrine yansıttığı idrak ile “şehir, zaman, mekan” üçlüsünün de İslam ictimaiyat (cemiyet/toplum/sosyolojik) yapısında; “dayanışma, yardımlaşma, güçlenme, birlikte yaşama ve başarıya gibi toplum olmanın, millet olmanın, ümmet olma” da imkanını sunması ile (Sarıkavak 2020: 73), bu üç kavramında tevhidi düşünce anlayışı ekseninde oluşmuş anlam/mana içeriği ile sağlanmış olduğu söylenebilir.

18.yüzyıl sürecine kadar Batı medeniyetinde var olan şehirin “**Karma/gri akıl**” kavramsallaştırması ile izah edilen muhtevası, başlangıçta latin ve sonrasında katolik teslis inancına dayalı rasyonelleştirilmiş Hristiyanlığa bağlı oluşan şehirdir. Bu “şehir yapı”sı, özellikle Roma örneğinden hareketle (Braudel/Coarelli/Aymard1995:100-101), dini anlayışa göre oluşmuş gelenekçi-muhafazakâr Batı medeniyet şehridir. Buna Ortodoks Batı dünyasını da ilave etmeyi ihmal etmemek gerekmektedir (Barudel/Coarelli/Aymard1995 1995: 101). Modernleşme süreci ile de **Materyalist/pozitivist liberal-kapitalist akıl** ile inşa edilmiş ekonomi merkezli kent/urban yapılanmasının sosyolojik varlığının “şehir- inanç-toplum tipleri“ üzerinden oluşan etkileşimi, esasında, medeniyetlerin oluşturduğu ”şehir” yapılanmasının formülasyonunu da ortaya çıkarmaktadır(Şimşek 2020b:327). “Şehir” konusunda sunulan bu formülasyon ; “modern şehir” ve öncesindeki dönemleri de içeren “şehir”e yönelik olarak geliştirilen modernist oryantalist “bilimsel içerikli görünen” değerlendirmelerin de esasında tartışmaya/şüpheye açık olduğunu ortaya koyabilmektedir.

Yukarıdaki şekil yardımı ile ortaya çıkan bilgi birikimine göre “tarih” ve “şehir” konusunun bütüncüllüğü, bu iki anlayışın “birbirlerinden ayrılmalarını sağlayan bir süreci ortaya” koyan türde bir değerlendirmenin yapılmasının gerekli kılacaktır. Çünkü oryantalist-modernist tarih ve toplum anlayışının ürettiği bilgi merkeze alındığında, tek bir “tarih-şehir” bütüncüllüğünden söz etmektedir. Yani bu unsurları Modern Batı medeniyeti, kendi pozitivist düşünce yöntemine dayalı olarak oluşturduğu “tarih- toplum- şehir” değerlendirmesine göre açıklamakta olduğu görülür. “Buna göre Mescit, Cami, Katedral, Kilise... gibi tüm dini yapılar modernleşme öncesi gelenekselci toplumlardaki “şehir” yapısının temel unsurları konumundadır”. Böylece bu gelenekselci toplumsal süreçte yukarıda ifade edilen iki ana düşünce “şehir ve din” veya “şehir ve inanç” ilişkisini, “şehir” unsuru üzerinden toplumsal görünürlüğe çıkarmış olduğu söylenebilir(Şimşek 2020a:136). Bu durum şehir ontolojisini ve şehrin kurulum zihniyetini bu iki ana(şehir ve inanç) düşünceye göre oluşturmuş olduğu ifade edilebilir. “Bu noktada; “şehir”, “the city”, “urban/urbanization” üzerinden yapılan ayırım kökenlerinin, esasında daha derinlikli bir bölünmeden kaynaklanmış olduğu söylenebilir. Buna göre “şehir ontolojisini anlama ve anlamlandırma” da “Din Karşıtı Olan Taraf/Sonsuz Evren” anlayışına inanan kesim ya da İblisyan akıla sahip düşünce yapısına ait toplumlar/medeniyetler, materyalist insan ve evren açıklamasını benimsemişlerdir.

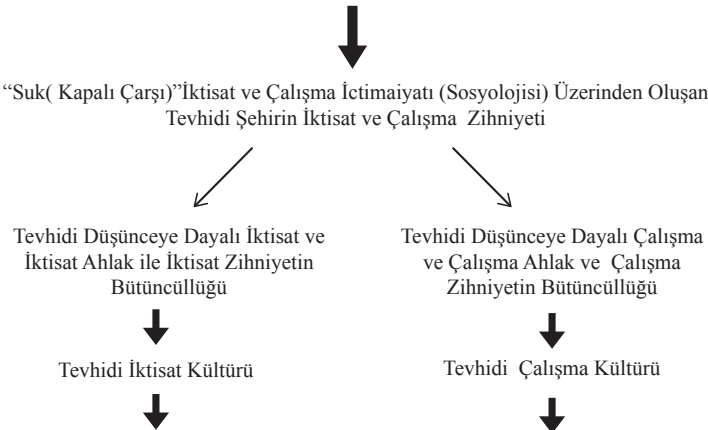
Bu İblisyanca akla sahip toplum kesimleri “önceleri eski Yunan, Aydınlanma ve 19. Yüzyıldan sonra daha çok Darwinci düşünce ile pozitivist düşünce yöntemi ile gelişen maddeci düşünce aksına aittirler”(Şimşek 2020a: 136). Bu anlayışta insan, “Homo Sapiens” olup evren ve insan, salt akılçılıktan hareketle bunların yaratılmamışlıkları üzerine açıklanmıştır(Şimşek 2016:120). Bu ana görüş Eski Yunan sürecinden günümüz değin; Eski Yunan’da “açık kent”, Roma ‘da “agora”, M.S. 4.yüzyılda insansılaştırılmış(antropomorfistik) Tanrı haline dönüştürülmüş tanrı inançlı Hıristiyanlıkla eklemlenen Roma şehri (Doğan 2012: 485-486), modernleşme, pozitivist düşünce, hermonotik düşünce yöntemlerinin vasıtalarıyla günümüzde aynı öze bağlı çeşitli tonlamalarda devam etmektedir. Böylece “şehir” ve “kent” kavramları, bu anlayışa göre kendi zihniyet dünyasında bağlamında tanımlanmıştır.

İnsanlığın İkinci ana görüşü ise yukarıda da ifade edildiği gibi “tevhit din(mana/soyut) anlayışı ve vahiy bilgisi üzerinden insan, kâinat ve dünya ya yönelik açıklamaları içeren anlayıştır. Bu anlayışa göre” insan ve evren Allah tarafından yaratılmış sonlu varlıklardır. İnsan “kul insan” vasfına haizdir. Kâinatta kıyametle yok olacak bir yaratılmış varlıktır.

İslam/Türk-İslam medeniyetin özgün tarih, toplum, kültür insan bilgi anlayışları bu eksene göre üretilmiş ve kıyamete kadar da bu bağlamda geçerli

olacaktır. Tüm zamanlara hitap eden bir bilgi anlayışı ve yönetime bağlı olarak her şeyi açıklama gücüne sahiptir. Bu yönüyle Türk-İslam medeniyetine göre İslam’ın hem şehirli bir din olması hem de şehire siyasi bir merkezlilik anlamının yüklenmesi ile feodal-pagan bütüncüllüğü içeren şehir yapılanmasından oldukça farklılık” taşımaktadır(Şimşek 2020a : 136). Buna göre Türk-İslam medeniyetinin bir “şehir yapısı” üzerine kurulmuş olması niteliğiyle, fetih ve ilay-ı kelimetullah hedefi ile nizamı âleme düzen verme düşüncesini içeren toplumcu zihniyetine dayalı dünya mesajını, şehir üzerinden harekete geçirmesi gereği bulunmaktadır. Bu evrensel ilahi mesajı şehirin mekânsal tabanında sunulabilmesi için de, elbette “şehirin, iletişime açık bir yönünün bulunması gerekmektedir. Çünkü İslam tüm bu tevhit değerlerini, ilay-ı kelimetullah, nizamı alem iddiası ve bunların ortaya koyduğu cihanşümul muhtevasının bir “köy merkezlilik zihniyeti” ile gerçekleştirmesi beklenemez. Bu “köy mekânı” ile “cihanşümul mesaj” sorumluluğu tezat oluşturmaktadır. Buna göre dünya üzerinde her yerin ilay-ı kelimetullah için hedef olması, bu düşüncenin, ictimai gerçeklik kazandırılmasına ancak bir şehir kültürü üzerinden inşa edilebilen medeniyet anlayışını ile mümkünlük taşımakta olduğu söylenebilir. Böylece İslam/Türk-İslam medeniyetinin gelişmiş bir şehir ictimaiyatı (**sosyolojisi**) üzerine kurulmasının gerekliliği kanaatine ulaşmak, ilmi akıl ölçüsünün bir sonucudur. Tüm bu açıklamalar çerçevesinde dünya ictimaiyatına (sosyolojisine) yön verme iddiasına sahip şehri merkezli İslam medeniyetinin **tevhibi şehir zihniyeti**, bünyesinde çalışma ve iktisat anlayışlarının ortaya çıkardığı ictimai yapıyla birebir bağlantılı olduğu çok açıktır. Çünkü şehir; bir iktisat hayatını, üretim yapısını, çalışma kültürünü, ahlakını ve çalışma yöntemini içeren kurumsallaşma ile dinamik varlığını devam ettirir. Bu veriler ışığında İslam’ın tevhibi şehir mekan anlayışını buna göre ele alındığında ;

**Türk-İslam Medeniyeti Tevhidi Düşünceye Dayalı Bilgi İnşa Etme Yöntemine Göre
Oluşmuş Şehir Yapısı**

Düzenli, Dengeli, Huzurlu, Birlikçi, Helal
Kazanç içeren tevhidî iktisat kültürü
belirlenmiş olmaktadır

Hem dünya hem de öte dünya iççeliğine yönelik
iki günü birbirine eşit olmayan keşif ve icad üzere
Tevhidî Bütüncül Çalışma kültürünün ortaya
çıkması olmaktadır(Şimşek 2019b:180)

TOPLAM ÇIKTI :

Tevhidî Şehir- Tevhidî Ahi Kimliği –Tevhidî Ahilik Çalışma Kurum Yapılanması

Buna göre İslam **tevhidî şehir** yapılanmasında Tevhidî bütüncül çalışmanın; tevhidî manada “iş”, tevhidî manada “işçi”, tevhidî manada “işveren”, tevhidî manada “sözleşme”, tevhidî manada “iş ahlakı”, tevhidî manada “çalışma”... gibi pek çok bütüncül çalışma yön veren tevhidî çalışma kültürünün alt unsurlardan oluştuğu söylenebilir(Şimşek 2019a :72). İslam’ın zihniyet anlayışı vahyin emrine girmiş akıl ile görünen+görünmeyen bütüncüllüğüne dayalı “**tevhidî zihniyet**” olarak kavramsallaştırdığımız zihniyet türünü ifade etmiş olmaktadır(Şimşek 2019b:186). Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere açık alış-verişlerin yapıldığı **Haftalık Pazar** yerleri ile “Kapalı alış veriş merkezleri olan çarşılar (Suk)lar ise “**Sürekli Pazarlar**” olarak ifade edilebilir. Buna göre kapalı çarşı (**Suk**) özelliği taşıyan; han, çarşı, bedesten bu tür alış-veriş merkezleridir. Buralarda uzmanlığa dayalı ticaret yapıldığından; “toplum –iktisat/ticaret”, “toplum –üretim”, “toplum –çalışma” ilişkileri ile” iktisat ve çalışma hayatı”na yön veren “**Suk**”lar, aynı zamanda **İslam /Türk-İslam şehirlerin iktisat sosyolojisinin**(ictimaiyatının)de iktisat ahlakı ve iktisat zihniyeti bakımından en derinden etkilendiği mekanlar olduğu söylenebilir.”(Şimşek 2020b :335-336).

Sonuç olarak Türk-İslam ve Batı medeniyetleri her şey de, Tevhidî düşünce ve Pozitivist düşünce eksenli iki ana görüş farklılığının bulunduğu açık olarak görülmektedir. O halde bu iki ana görüş farklılığını, konumuz itibarıyla “şehir” ve “kent” kavramlarının; din, kültür, zihniyet açısından benzemezliklerden yola çıkarak farklılığı ortaya koyabilmek için mukayeseli ilmi araştırma tekniği açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda konuyu mukayeseli olarak ele alıp açabilmek için de öncelikle “şehir” kavramının tarihi, ictimai ve kültürel oluşum sürecinin bilinmesinin gereği bulunmaktadır. Ancak bu durum ortaya ilmi ölçüler üzerinden konulduktan sonra “şehir”in iktisadi ve çalışma hayatına yönelik etkisinin çok daha anlamlı bir şekilde ortaya koyulma imkânına kavuşulması muhtemel gözükmektedir.

2. TÜRK-İSLAM MEDENİYETİNDE “TEVHİDİ ŞEHİR” YAPILANMASI İÇİNDE “TEVHİDİ AHİLİK” ÇALIŞMASI VE İŞLEYİŞİ

İslam’ın şehri mekân-inanç-şehrin yapılaşması” ilişkisine bağlı olarak tevhit anlayışına göre yani “kendi yasalarına göre”(Michon 1992:13), şehri yapılandıran bir zihniyete sahip olarak kendi ictimai mekânını kurmuş bir medeniyettir. İslam şehrini, Batı medeniyetinin modern city yada kent/urban anlayışlarından farklı olarak onu kendi şehir tasarımı ve inşasının teorik ilkelere, İslami değerlerden kaynaklanmış unsurlara göre kurulmuş bir şehir olarak düşünmek daha doğru bir yaklaşım olabilir(Shojaee/ Paezeh 2015:232).Çünkü İslam şehrine anlamını veren vahyin emrine girmiş tevhibi aklı olduğundan, bu zihniyete göre inşa edilmiş ve yapılandırılmış şehrin, elbette Batı şehir zihniyetinden belirgin farklılıkları mevcut olacaktır. Bu bağlamda “İlahi tevhit dini olan İslam’ın tevhibi yapısı toplumları olduğu kadar bireylerin de tek bir Tanrı’ya kulluğa teşvik etmeye ve gündelik faaliyetlerde yalnızca şeriat’ın otoritesine yer vermeye çalışır”. Bundan dolayı Yüce Allah cc’in ilahi emrine uygun olan şehir, ancak tevhit dinin yön verdiği dini kurumların belirttiği esaslara göre yapılandırılmış şehirdir.” Buna göre İslam dininin ana teması tevhit yani ilahi Birlik’in tasdiki olan gündelik yaşamın bütün göreceliliklerinin ötesinde Yaradan’a mahsus değişmez hükümleri savunan bir dinin” (Michon 1992: 14), anlayışına göre İslam’ın şehrini anlamak gerekmektedir. Bu şehirde yani İslam’ın ya da Türk-İslam medeniyetinin “tevhibi şehir” yapısında; çalışma, üretim, çalışma ilişkileri, çalışmayı yöneten kurumsal yapılanmalar- ki kurumsal yapılanmalardan en başta ahilik gelmektedir- tevhibi düşünce anlayışına göre şekillenmiş bir çalışma kültür ve zihniyetini ortaya konulması gerekir. İşte bu çalışma, iş ve üretim bağlamını içine alan çalışma kurumlarının en başında ahilik, yani **tevhibi ahilik** kurumunun geldiği söylenebilir.

2.1. “Tevhibi Ahilik” İş ve Çalışma Kurumunun Oluşmasında “Tevhit” ve “Ahilik” İlişkisi “Neden” ve “Nasıl” Kurulmalıdır?

Pek çok kaynakta tevhit, İslam’ın “öz”ü olarak belirtilir. Tevhit; Yüce Allah’ın cc teklifini ifade ederek, yarattığı her şeye kudretinin yansımalarının ilmi yöntemini ifade etmektedir. Bu yönüyle tevhit, iki ana unsuru içermektedir. Bu iki ana unsuru da kendi içinde genel ve özel şeklinde ayırarak açıklamak gerekir. Genel tevhit anlayışı; Allah’ın cc kudretinin yarattığı kâinattaki her şeye, “madde(görünen) ve mana(görünmeyen)”nin bütüncüllüğünde yansımalarıdır. Özel şekli ise Allah’ın cc kudretinin, her ilim dalına, onun alt dalına ve alt dallarındaki her unsura yine “madde(görünen) ve mana(görünmeyen)” birlikteliğinde yansımaları şeklinde ifadelendirmek mümkündür(Şimşek 2020e:

11). Tevhit anlayışında görünen ve görünemeyeni, iki ayrı şey olarak ele alınıp bu ayrı şeyin toplamı şeklinde değerlendirilmediğinin bilinmesi öncelikle lazım gelmektedir. Böylece iki ayrı şey gibi ya da iki ayrı kökten geliyor olma gibi ele alınarak, bunların toplamı şeklinde pozitivist mantıkla ele alınırsa o zamanda tevhit konusunda şirkin içine düşülmüş olunur (Bilgiseven 1990: 12). Oysa tevhit anlayışında “madde(görünen) ve mana(görünemeyen)” bütüncüllüğüne dayalı her unsur, bir “tek”in iki vechesi, yani aynı andaki iki yüzünü ifade etmektedir(Bilgiseven 1990:9). Buna göre tevhidin madde ya da görünenlik özelliği, duyu organlarımızla “görünen ve algılanan hayat tarzı”na yön verişini belirtmektedir. Bu maddi ya da görüneneye yön veren şey ise insanın tevhit anlayışıdır. Böylece hayat tarzı veya yaşama tarzı, insanın maddi davranışlarından yani eylemlerinde meydana gelmektedir. Tevhidin birliğini/bütüncüllüğünü oluşturan ikinci unsuru ise mana ya da görünmeyenleri içermektedir. İman duygusu, kin duygusu, sevgi duygusu, cimrilik yada cömertlik duygusu ... vb. gibi insanın iç dünyasına yönelik duygulara bağlı olarak açıklanır. Mana yada görünmeyen değerlerin, maddi veya görünen değerler üzerinden açığa çıkması, yada mananın madde de açığa çıkarılmasının ifadeye dönüşerek açıklanması da, “**köprü kavramlar**” vasıtasıyla gerçekleşir. Buna göre manayı madde alanında somutlaştıracak kavramlar ise en başta; “söz, davranış/nesne/eylem”ler olduğu söylenebilir. Bu bağlamda manadan maddeye geçişi sağlayan “**köprü kavramlar**”ın bir yüzleri maddi, görünür olmalarının yanında diğer yüzleri de “gönderme yaptıkları alan itibariyle de” mana(görünmeyene) yı ifade ettiğinden her ikisinin aynı andaki “birliği”, tevhidin bütüncüllüğüne işaret etmektedir (Ökten 2020:23).

İslam insana bir hayat düzeni ortaya koyduğundan dolayı insan da hayatını, çalışmasını, düşünmesini, üretimini, harcamasını,... vb hep İslam’ın hayat düzenine yön veren tevhide düşünce yöntemine göre gerçekleştirmesi gerekmektedir. Böylece insan, tevhide düşünce yönteminin bütüncüllüğünün öngördüğü davranış niteliğiyle hayatının her anında ve muhatap olduğu herşeye karşı bu ölçüler ekseninde etkileşim içinde bulunması gerekmektedir. İşte bu noktada tevhit anlayışı ve tevhide düşünce yöntem anlayışı açığa çıkmış olmaktadır. Tevhit, ictimaiyat/toplum inşasında, insan-toplum ilişkisinde, toplum düzeninin inşasında gerekli olan tüm ilim dallarına birlik/bütünlükçü yapısıyla yön veren kâinat ilmi yöntemidir. Buna göre tevhit; düşünce(tevhidi felsefe), çalışma, üretim, iş, girişimcilik, ictimaiyat(sosyoloji), nefsiyat(psikoloji), eğitim, hukuk, siyaset, biyoloji, fizik, kimya, toprak, tıp, sanat, astronomi, mühendislik alanları ... gibi tüm ilim dalları ile kurulacak ilişkisini, **madde(görünen) +mana(görünmeyen)** bütüncüllüğü üzerinden ele alarak, düzen (sistem) kuran bir mahiyete sahiptir. Bu durumda **Tevhidi** düşünce yöntemine dayalı ilmi mantığın, tüm zamanlarda(her çağda), **temel ictimai düzen**

kurucu(sosyolojik) kanun olarak görülmesinin gerekliliğini ortaya koymakta olduğu söylenebilir(Bilgiseven 1990: 25). Bu bağlamda yaptığımız bu incelemede, Tevhidin ilk defa ; “zihniyet-tevhit” ilişkisi, “kültür-tevhit” ilişkisi, “medeniyet düzeni-tevhit” ilişkisi gibi bağıntıları özgün olarak kurulmuştur. Tüm bu özgün bağıntılarda “tevhit” ve “düşünce” ilişkisi bağlamında geliştirilerek kavramsallaştırılıp”, genelde tüm ilim dallarına özelde ise ictimaiyat(sosyal) ilim alanlarını içeren ilim dallarının hizmetine özgün bir muhtevada(pozitivist düşünceden bağımsız olarak) ile sunulmuştur(Şimşek2020e: 11). Böylece “tevhit” konusunun sadece ilahiyat alanında imanı ifadelendirmek şeklinde ele alınan bir kavram olarak görülmeyip, onu ictimai düzenin kurulmasında, ictimai düzen içindeki unsurların(çalışma, üretim, eğitim, siyaset..vb) ilişkilerinin iç düzenlenmesinde kurucu kavram olarak görmek, tevhide en geniş ve esaslı bakışı ifade etmekte olduğu söylenebilir. Tevhidin bu yönüyle her şeyin her şey ile ilişkisini bir “düzen” içinde tevhidi düşünceye dayalı ilmi yöntemi ile açıklayan vasfıyla, özelde noktada ahilik konusunu da buna göre açıklama gücüne sahip olduğu söylenebilir. Buna göre **tevhidi ahilik** kavramsallaştırılmasının da “madde+mana “bütüncüllüğüne göre kurulmasının gerekliliği de, gerekçeleriyle ortaya konulmuş olmaktadır.

2.1.1. İlahi Kaynaklı Tevhidi Düşünce Yöntem Anlayışının “Tevhit” - “Ahilik ve Çalışma” İlişkisinin Örneklüğünden Hareketle Her Zaman Diliminde ve Her Alanda Bir “İlim Dalı” İnşasının Oluşumu

Genel anlamda “tevhit” ve “çalışma” ve özelde de “**tevhit ve ahilik**” ilişkisinin kurulmasında, “**tevhidi ahilik**” yapılanmasının hem oluşumu ve hem de toplumsal düzendeki yer alış niteliğini, Tevhidi Düşünce Yöntem anlayışı ile ele alınarak açıklanma ihtiyacı bulunmaktadır. Çünkü “ahilik” kurumu bir Türk-İslam medeniyet kurumudur. Türk-İslam medeniyetinin tevhidi mekân/şehir yapısından, ictimai bir çalışma ve üretim düzeni ortaya koyan “ahilik”, ancak tevhidi düşünce yönteminin bilgi üretme anlayışına göre “**tevhidi ahilik**” bağlamında ele alınmasının gereği bulunmaktadır. Konunun “tevhit” ile ilişkisinin kurulması ve tevhidi ictimai yapıda yüzyıllar boyunca cemiyet(toplum) üzerinde “**tevhidi ahiliğin**” yer alması, bu kurumun varlığını da ilahi kaynak üzerinden ele alıp maddi (görünen) dünyada, iktisat ve çalışma hayatına şekil vermesinin tevhidi ontolojik temellerinin ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır.

*“Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır. **Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık...**”(En’am Suresi:38). Ayete göre “Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlar”ın da, insanlar gibi bir düzen ve*

topluluk halinde olmasının beyanının ardından “*Biz kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık*” ifadesine geçilmesiyle toplum hayatında herşeyin “genel” işleyiş yönteminin, tevhidi düşünce anlayışına göre oluştuğunu anlamının gerekli olduğu söylenebilir. Ayrıca yine bu ayet, “özel”de ise toplum içinde yer alan her konunun/ilim dalının/sektörün örneğin; çalışma ilminin ortaya konması ve onun işleyiş yöntemi, ahiliğin ilim yoluyla ortaya konması ve işleyiş yöntemi, sanayinin ilim yoluyla ortaya konulması ve onun işleyişinin yöntemi, siyasetin ilim yoluyla ortaya konması ve onun işleyişinin yöntemi, üretimin-iktisadın işleyişinin yöntemi...vb gibi her “özel” alanın da, tevhidi düşünce anlayışına göre şekillendirilmesi bağlamında bir anlamaya da işaret etmekte olduğu söylenebilir. Çünkü bütün bunlar insan hayatının her anında istifade ettiği şeyler olduğundan, insanın bunlarla tevhit anlayışına göre ilişkiye girmesini ölçütünü sınırının bilgisine de sahip olması gerekir. İşte “*Biz kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık*” ifadesini bu noktada insanın bu alanlar ile ilişkisinin ilmi bilgisinin de kendisine tevhidi düşünce ilim yöntemi bağlamında sunulduğunun kapalı ifadesi olarak olduğu düşünülebilir.

Buna göre Tevhidi düşünce yönteminin İslam’ın **ana kainat düzen işleyişine** yön veren bütüncül yönü ile (Bilgiseven 1985: 202, Şimşek 2016:41,63-64), kainat, dünya ve insana dair olan “genel” deki ve “özel” deki konuların anlaşılmasında ve onların anlamlandırılmasında ortak bir uygulama yönteminin bulunduğu ifadesi şeklinde görülmesi gerekmektedir. Böylece hem genel ve hem özel olan hususlar da kâinattaki, dünyadaki ve dünya yaşam tarzını içeren her şeye tevhidi düşünce yöntemi ile bakılarak, her şeyin tevhit kanuna bağlı olarak ele alınmasının imkânına ve idrakine ulaşılmış olunmaktadır.

İslam medeniyetinde Kur’an’ı Kerim’de “*Yaradan Rabb’in adı ile oku*” denilen ilk ayet ile olarak gönderilmesi, esasında genel de her şeyin bilgisinin inşasında ve tüm ilimlerin okumalarının “**Tevhidi Düşünce**” yöntem ilmine dayalı olarak yapılmasına yönelik bir işaret olduğu söylenebilir. Bunun üzerinden de insan, toplum ilişkisinin mekânsal düzleminde, Tevhidi düzen kurucu bilginin inşa edilmesinin gerekliliği anlaşılmaktadır. O halde “**yöntem**” bilgisi her şeyin bilinmesinin, her şeye düzen verilmesindeki ana ilk unsuru olduğunu, bu ayete göre anlamış olmaktadır(Şimşek 2020d:17). Buna göre tevhidi düşünce yöntemi; herhangi bir şeyin;

“**Görünen(maddi/somut) ve görünmeyen (mana/soyut)**”

yönlerinin birliğinden, bütüncüllüğünden oluştuğundan(Şimşek 2020 d:18), bu terkinin, “genel” her şeye yönelik tevhit yasamı vermektedir. Bu terkin “özel” de ise, her şeyin işleyiş yapılanmasına yön veren bir mahiyet sahip olduğu açıktır. Böylece İslam, tüm zamanlar için geçerli olarak tüm varlığa yönelik her şeyin bilgisini, “tevhidi düşünce yöntemi anlayışı”nın birlik/bütün-

cüllüğü üzerinden kurmuş olduğu görülür(Şimşek 2016: 63). Öte taraftan da; toplumda, milletlerde, ahlakta, hukukta, sözleşmede, ailede, evlikte, mirasta, ibadet hayatında, dünya hayatında, sanayide, çalışmada, siyasette, üretimde, iktisatta ...vb ele alınan her şeyin özelinde de tevhit kanunu geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre de; büyük küçük, yaş kuru, hayatın içindeki ve hayatı etkileyen her özeldeki “şey”inde tevhit kanuna göre yani tevhidi düşünce bilgi yöntemine göre şekil almış olduğu anlamını çıkarmak mümkündür. Bundan dolayı, insanın bu düşünce yöntemine göre hayatındaki her şeyi; çalışmayı, işi, sanayiciliği, girişimciliği, teknolojiyi, ahlakı, üretimi, düşünceyi, ...vb, değerlendirmesini gerekmektedir. Böylece insanın dünya hayatında karşısına çıkan her şeye Tevhidi düşünce yönteminin “görünen ve görünmeyen” birliğinde/ bütüncülüğünde göre ele almasının gerekli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü “*Biz kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık*” ifadesi esasında insanın, toplum ve dünya hayatındaki karşılaştığı her özel şeye karşı geliştirdiği bakış açısı ve gerçekleştireceği tutum ve davranışın, tevhidi düşünce yöntemine göre oluşması gerektiğine de işaret edilmiş olabileceği ifade edilebilir. Buna göre de her “özel” şeyin, “genel”e bağlı olması ve “genel”inde “**Tevhidi Kainat Ana Kanuna**” bağlı olmasını gerektirdiğini ortaya çıkarmaktadır. “**Tevhidi Kainat Ana Kanunu**”nunda doğrudan Allah’ın; Kudret, Alim, Bari ve Musavvir sıfatları ile Zat’ı tarafından yaratıldığını ortaya koyan bir silsilenin varlığına göre oluştuğu söylenebilir. Buna göre;

Kur'an-ı Kerim bir ilahi kitap olduğundan konulara, genel vurgu üzerinden yaklaşım gösterir. Kur'an-ı Kerim; Bir fizik, bir ictimaiyat(sosyoloji), bir felsefe bir astro-fizik bir kimya, bir biyoloji... vb kitabı değildir. Ancak İnsanın dünya hayatında imtihan saiki ile var edildiğinden, dünyadaki yaşamını devam ettirebilmesi içinde dünyadaki şeylerle sürekli temas halindedir. Böylece insan hem ihtiyaç sahibi olarak pek çok unsura, sektöre, alana ihtiyaç duyduğu gibi bütün bu tek tek şeylere de genel “yöntem” bakışı üzerinden tevhide bir anlam yükleyerek bakması da kendi sorumluluk alanını oluşturmaktadır. İnsan bu ihtiyaç geçişini de **köprü kavramlar** şeklinde ifade ettiğimiz; söz, davranış, nesne, eyleme vurgu yapan kavramlarla “**madde ve mana**” bütüncüllüğünde tevhide anlamda ele alması gerekiyor. Bundan dolayı dünya hayatında “ilimlerin gelişimi-zaman ve teknolojinin dönüştürücülüğü etkileşimi” ve hem de ; ya kimyacı, ya biyolog, ya iktisatçı ...vb gibi parça parça uğraşlarımızın olması sebebiyle “*Yaratan Rabbinin adı ile oku*” ayeti deliliyle her şeye, tevhide düşünce yöntemi üzerinden bakan bir “yöntem” anlayışı ile bakıldığında esasında, Kur'an-ı Kerim’de her şeye değinilmiş olduğu söylenebilir. Böylece “*Biz kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık.*” ilahi beyanın idarine ulaşmanın imkâna kavuşul olduğu söylenebilir.

Tüm bu açıklamalar çerçevesinde ahilik kurumu da İslam’i öze ait ictimai yönü olan bir kurumdur. Ahiliğin ictimai yönündeki niteliğinin de hak ve hukuk konusu tevhit anlayışına göre oluştuğundan, ahiliğin bu bağlamda tevhide düşünce yöntemine göre ele alınmasının bir gereklilik taşımakta olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre sadece “ahilik” kavramını kullanmak, bu anlamda eksik bir anlatıma gönderme yapmış olmayı ifade etmektedir.

Birinci bölümde de bahsedildiği üzere oryantalist-pozitivist düşünce yöntemine göre oluşan sosyal bilim anlayışının Türkiye’deki sosyal düşünce yapısına olan yön verici hâkimiyetinin oluşturduğu rasyonalist bakış açısı “ahiliği” düz bir kurum şeklinde görüp, kavramı da bu ekseninde yalın bir şekilde kurmuştur. Bu noktada ahiliğin, tevhide dayanışma anlayışı ile özgün iş, çalışma ve sanayi düzenini kurmuş olması modern rasyonalist sanayi akıl için bu durum, bir “**irrasyonel**”liktir. Bundan dolayı ahilik modern pozitivist içerikli liberal-kapitalist yazın tarafından çoğu zaman, dikkate bile alınmamakta olduğunu söylemek yanlış olmaz. Oysa tek başına “**ahilik**” kavram kullanımından daha çok, “**tevhide ahilik**” kavramının kullanımı, Türk-İslam medeniyetinin ilmi hakikatine daha uygundur. Çünkü “**tevhide ahilik**” zihniyetinin; emeğe olan bakış içeriği, çalışma düzeni ve çalışma yapılanması, mesleki birlik konumları(örneğin dericiler hanı, bakıcılar hanı...vs), üretim ahlakı, iş ahlakı, hep “**tevhide nefis terbiyesi eğitimi-sanayici/üretici**” ilişkisi özel kimliği ..vb ile gerçekleştirilmiş olduğundan dolayı tüm bunlara göre ahiliğin, tevhide bir içeriğe sahip olduğu söylenir. Bu açıklamalar çerçevesinde “**tevhide ahilik**”

kavramına ulaşmış olmaktadır. Bu yönüyle tevhibi ahilik; hak, adalet, insana çalışmasında başka karşılık yoktur, gibi ilahi mesajların emrinde üretim ve çalışma hayatına yön vermesi ile çalışmaya, özgün bir nitelik kazandırmaktadır. Buna göre “**tevhibi ahilik**” kurumu, bütün yapılanmasını vahyin emrine girmiş akıl yoluyla söz, eylem gibi **köprü kavramları** vasıtasıyla maddi görünür dünyada; üretim ağını, üretim zihniyetini çalışma düzenini, çalışma ahlakını, çalışma siyasetini..vb hep tevhibi zihniyete göre geliştirerek, ortaya koymuştur.

Türk-İslam medeniyetinde “**tevhibi ahilik**” kurumu, yukarıda değinilen ayetin (...*Biz kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık...*) kapalı işaretini, vahyin emrine girmiş akılın tevhibi düşünce yöntem anlayışı ile ele alındığında, özelde maddi(görünürde) özgün bir çalışma ilim alanını geliştirmiş olduğu söylenebilir. Böylece “**tevhit-ahilik**” ilişkisinin ilahi eksenli bir etkileşim olduğu, **tevhibi ahilik** kurumunun özgün bir çalışma düzeni ve çalışma kültürü olduğu bu manada açıkça söylenebilir. Dolayısıyla, tevhibin, köprü kavramlar ile görünmeyen, görünene tesir etmesini söz davranışlar, eylemler ile ortaya koymasıyla, Türk-İslam medeniyetinde “**tevdi ahilik**” **kurucu kavramı** üzerinden, **milli çalışma düzenin** oluştuğu söylenebilir.

2.2. Türk-İslam Medeniyeti “Tevhibi Çalışma Düzenin İnşası”nda “Tevhibi Şehir-Tevhibi Ahilik” Özgün Etkileşiminin Rolü

Bu bölümde tevhibi ahilik yapılanması tevhibi anlayışa göre gelişen İslam Şehir kimliğinde hayat bularak, “**Tevhibi Şehir-Tevhibi Ahilik**” **özgün etkileşiminin** dinamiklerinin ictimai(sosyolojik) oluşum süreci, aşağıda ele alınacaktır.

2.2.1 Türk-İslam medeniyetinin “Çalışma ve Üretim” Kurumu Kimliğiyle “Tevhibi Ahilik” Kavramsal Oluşumunun “Kültür” ve “Düşünce Yöntem” Temelli Açıklanması

Ahilik ”İslam inancıyla Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşüncedir. Bu düşünce sisteminde insan sistemin merkezine konulmuş, her şey onun dünya ve öbür dünya mutluluğu için düzenlenmiş” bir kurum ve anlayış olarak belirtilir(Akçakaya 2018: 412). Buna göre ahiliğin;

- iki dünyacılığı içeren bir kurum olması,
- İslam temelli ve tevhit anlayışına bağlı olması niteliğiyle en başta da ictimai hayattaki üretim ve çalışma hayatına yönelik bu kimliğiyle yön vermesi,
- “**tevhibi düşünce bilgi inşa etme yöntemi**” ile her türlü faaliyetini ger-

çekleştirebilen bir güncelliğinin bulunması(tevhidi özden hareket ettiği için her türlü zaman içindeki gelişmelere, “**kültürel ve yöntemsel**” özüne uygun olarak uyarlanabilme niteliğine sahip olması),

- ve tüm bunları da **vahyin emrine girmiş tevhidi akıl** ile dünya üzerinden evrensel üretim ve çalışma düzenine yön veren özgün bir niteliğine sahip olduğu söylenebilir. Buna göre ahilik, Türk-İslam medeniyetinin çalışma hayatını disiplin altına alan Tevhidi Düşünce anlayışına dayalı “madde ve mana” bütüncülüğüne dayalı kültürlenme üzerine inşa edilmiş; iş, çalışma-ahlak etkileşimli bir kurumdur.

Bu incelememizde “ahi” ve “ahiliğin” esasında tevhidi içerikli bir kurum olmasının açığa çıkarılmasına bağlı olarak onun, **tevhidi ahilik** kurumu şeklinde ifade edilmesinin kültürel öze aidiyet açısından daha uygun olduğu söylenebilir. Yine ahilik aynı zamanda “**insan –çalışma**” ilişkisine de **tevhidi düşünce yöntemi** açısından yön verdiğinden, insanın çalışma ve üretimin hangi aşamasında/konumunda(ister işçi, ister kalfa, ister usta, ister girişimci...vb) olursa olsun, “iyi insan olma, erdemli, kâmil insan olma düşüncesini” içeren bir muhtevaya sahip özgün Türk-İslam iş, çalışma kurumudur. Bu yönüyle de tasavvufun tevhidi bütüncül eğitim yönteminin ortaya çıkardığı karakter dönüştürücülük etkisi çalışan insanda ve kurumda yani ahi ve ahilik üzerinde; “milli çalışma”, “milli üretim” ve milli çalışma kurum inşasını, tevhidi düşünce yapısına göre oturtmuştur. Yani ahinin ve tevhidi ahilik kurumun karakteri ve kimliği tevhidi düşünce anlayışına göre oluşarak, dünya hayatındaki çalışmaya buna göre yön vermiştir.

Modern Batı medeniyetinin pozitivist/hermonotik düşünceye dayalı paradigmasının tasavvufi bağlamda böyle bir bütüncül karakter dönüştürücü eğitim sisteminin anlayışı, yöntemi bulunmadığından, kendisi bu çalışma yöntemini bilmemektedir. Fakat ortaya koyduğu materyalist çalışma anlayışı da; sömürücü, güç esaslı, teknolojik üstünlük merkezli, sınıflı, çatışmacı zihniyet içerikli bir çalışma modeline sahiptir. Modern Batı sanayileşme, teknolojik gelişme modern çalışma kavramları üzerinden materyalist çalışma modelini, modern Türkiye’ye aktarmacı ve taklitçi sosyal bilim yolu içeriğinden aktararak, modern Türkiye’nin bu düşünce yöntemi ve zihniyetine göre; çalışma, üretim ve sanayi kültürlenmesini sağlamıştır. Böylece modern Türkiye modern pozitivist anlayışına göre kendi çalışmasının yapılanmasını sağlamıştır. Buna göre Türkiye kendi kültür ve zihniyet dünyasında bulunan ve tüm zamanlara hitap edebilen kendi özgün çalışma yönteminden ve hem de onun bunun bilgisini idrak edebilen bilgiden uzaklaştırılarak, o unutturularak, çalışma, üretim ve sanayi alanlarında da derin bir obskurantizmin içine sokulmuş olduğu görülür(Şimşek 2013a: 45-46).

Ahilik kavramının ortaya çıkış kökenine yönelik birçok kaynak olmuş olsa da, Türk-İslam dünyasında ahiliği temellendirmede derin iki ana kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Müslüman Türk kaynaklarında ahilik ; “cömert, eli açık, yardımsever anlamlarına gelen “Akı”dan bozularak “ahilik” şeklini almıştır. “Divan-ı Lugat-ı Türk” de ”K” harfinin “H” şeklinde telaffuz edildiği görülmektedir”. Çeşitli Türk boylarından derlenmiş bir ağızlar sözlüğü olan Divan-ı Lugat-ı Türk’ün de 1072-1074 yılları arasında yazılmış olduğu bildirilmektedir(<https://islamansiklopedisi.org.tr/divanu-lugatit-turk>,M.S.Kaçalin,10.06.2021).

Diğer tarafından ikinci ana kaynağa göre de Arapça’ kökenden esinlenen “Ahi” kelimesi, “kardeş” anlamına gelen “ekı/akı” dan geldiğidir(Küçük 1980: 197). Bu ikinci ana kaynağın en önemli temsilcilerinden olan İbn’i Batuta’, ahilik üzerine özgün bilgilerini hem ahileri görerek ve hem de onlarla birlikte bir süre yaşayarak elde etmiştir. Seyyah İbn’i Batu’tanın vermiş olduğu bilgilerde günümüze kadar gelerek, ahilik konusuna kaynaklık etmektedir(Akçakaya 2018: 413).

“Ahi” terimi Türk-İslam medeniyetinin ictimai (sosyolojik) bünyesindeki özgünlükten dolayı o kadar önem taşır hale gelmiştir ki artık ilgili insanların isimlerinin önüne “Ahi” takısı adet olma özelliği kazanmıştır. Ahi Evran, Ahi Emir, Ahi Mesud ... vb. gibi örnekler bu ictimai kurumun önemini ortaya koymaktadır(Küçük 1980: 198).Bu bağlamda ahilik ise “ iman ile para” arasında ve “üretim, çalışma, sanayi, iş, meslek ve sanayi” unsurlarının birbirleri arasındaki ilişkiyi, **tevhibi düşünce anlayışına dayalı bütüncül dengyi ekseninde** en ideal şekilde kurabilmeye öncülük eden rehber insanlardan, “erdemli insanlar”dan oluşması açısından da, iki dünyacılık üzerinden çok yönlü ictimai(sosyolojik) eylemleri içeren önemli bir kurumdur(Şimşek 2013b :238-239).

Sonuç olarak;

Ahi kelimesi hakkında ilim adamlarının ortak ittifakla kabul ettikleri bir görüş bulunmamasına rağmen Ahi kelimesi, ister Arapça olsun ister Türkçe kökenli olsun, kelimenin bütün anlamları, bu kurumun her iki temel uygulamalarına uygun düştüğü söylenebilir(İlhan 2019: 523). Böylece “ahi”, “ahilik” kelimesi İslam’ın tevhit anlayışına uygun olarak; dayanışma, kardeşlik, cömertlik, yiğitlik gibi İslam’ın tevhibi düşünce anlayışına dayalı olarak şekillenmiş bir kavram olduğunu açık bir şekilde söylemek mümkündür. Buna göre **“tevhit düşüncesi - ahi”, “tevhit düşüncesi-ahilik”** ilişkisi ekseninde konuya özgün bakış geliştirerek bakıldığında, **“tevhibi ahilik** “kurumu ve anlayışında söz etmek yerinde olsa gerektir. Çünkü **hem Müslüman Türkler hem de Müslüman Arap’lar, İslam’ın tevhit akidesine göre genel bir kültüre sahip**

olduklarından, ortak kurucu temel kavram olan “tevhit” anlayışı ve onun bilgi inşa etme metodu olan “tevhidi düşünce yöntemi” üzerinden bu kelime ve ona bağlı oluşan kurumsal yapılanmayı incelemek meselenin ana noktasını oluşturmaktadır. Buna göre de, geliştirilen “tevhidi ahilik” kavramı, çok yönlü bir ictimai (sosyolojik) uygulamaya sahip olan ahiliğin, **“tevhit” kavramının ortak ana belirleyicilik noktasından hareketle ele alınması, “ahi”ye ve “ahiliğe” tevhidi bütüncül yöntemi açısından kavramsal içeriğinin ortaya konulması, araştırmalara ve araştırmacıya oldukça özgün yol gösterici bir imkan vermiş olduğu söylenebilir.** Buna göre de “ahi”nin ve “ahiliğin”; tüm faaliyetlerini, yapılanmalarını, teşkilatlanmalarını, hem fert hem de kurumsal yapı bağlamında bir kurum kültürü içinde geliştirildiği görülür. Böylece “ahi” ve “ahiliğin” tutum ve davranışlarını içeren zihniyetini de(Şimşek 2020b: 333),temel kurucu tevhit kavramı ve onun bilgi inşa etmesini sağlayan tevhidi düşünce yöntemi üzerinden ele alınmasının gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan harekete özgün olarak **“tevhidi ahilik”** kavramının ilmi yöneme göre özgün inşasının geliştirilmiş olduğu söylenebilir.

2.2.2 “Kültür– Mekan–Çalışma” Etkileşimi Bağlamında “Tevhidi Şehir” Mekansal Alanında Tevhidi Ahilik Çalışma Kurumunu Yapılanması

Ahilik, Türk-İslam medeniyetinin özgün bir iş, üretim ve çalışma kurumudur. Türk-İslam medeniyeti de şehir merkezli bir niteliğe sahip olduğunda İslam medeniyetinde şehir, **tevhidi şehir** karakterli bir niteliğe sahiptir. Böylece şehir-üretim-çalışma ilişkisi de günümüzün modern sosyoloji anlayışında; kent sosyolojisi, çalışma sosyolojisi, endüstri(sanayi) sosyolojisi gibi uzmanlık alanları olarak görülebilmektedir. 19 ve 20. Yüzyılın özellikle ilk yarısı sürecinde Batı medeniyeti modern pozitivist düşüncesi, salt akılcılık “tekçillik” üzerinden bilgiyi ya tümevarımsal ya da tümdengelimsel niteliğiyle inşa etmiş olduğundan bu bilgi üretme yöntemlerinin birini kullanarak genellikle tek bir bilim dalını geliştirebilmiştir. Geliştirdiği bilimin dalının iç ilişki ağında genellikle fonksiyonel bütünleşme(rasyonel akıl ile kurulan sebep-sonuç ilişkisi) ekseninde geliştirmiştir. Oysa Batı medeniyetinin kullandığı fonksiyonel bütünleşme; sebeplerin, neticeleri harekete geçirdiği işleyiş bütünleşmelerinin içindeki özü göstermemektedir(Bilgiseven 2003: 45).

Fonksiyonel bütünleşme(sebepler-sonuç ilişkisi üzerine kurulan) bilim –bilgi ilişkisi, “zamanlı ve mekânlı” olup tek taraflı ve tek faktörlü teorileri” ortaya çıkardığından, bu yaklaşımı “doğru saymak mümkün değildir”. Çünkü bu tür tekçil fonksiyonel ilişkiler uygulamasının, ”madde ve mana” bütüncüllüğüne dayalı dengeden yoksun oluşlarından dolayı eksiklikleri ortaya çıkmaktadır.

Böylece bu tür tekçil fonksiyonel bütünleşme anlayışına dayalı bilgi üretmenin eksikliği, “sosyal realitedeki sebep-sonuç ilişkileri, bazı şartlarda ters yönlü bir işleyişe dahi imkan verebileceğini görememiş olmalarından kaynaklanmakta” olduğunu belirtebiliriz(Bilgiseven:2003:61). Oysa Türk- İslam medeniyetinde her alanda, her şey de, her şeye yönelik bilgi inşa etme yöntemi olan tevhidi düşünce anlayışı, mana etrafında bütünleşme yoluyla en geniş bilgiyi ve bütün unsurlarının birbirleriyle “bir”lik oluşturduğu bilgi üretme yöntemine sahiptir. Bu anlamda “mana”, en geniş anlamı ile tevhidi ifade etmektedir. Böylece “tevhit, temel mananın etrafında gerçekleşen birliği (mana etrafında bütünleşmeyi) ifade eder”(Bilgiseven 2003:58-59). “Mana etrafında bütünleşmeyi tespit işleminde ise, bütünleşmenin özüne nüfus ediyoruz ve bütünleştirici “mana”ların veya prensiplerin neler olduğunu görebiliyoruz”(Bilgiseven 2003:30). Buna göre “mana etrafından bütünleşme zamansızlığı ve “mekan”sızlığı yani soyut nitelikli” yapısıyla her alana yönelik bilgiyi, sadece “tekçillik(salt akılcılığa dayalılık) üzerinden değil” onu bütüncüllük içinde üretme imkanına tüm zamanlar açısından sahip olduğu söylenebilir. Türk-İslam medeniyetinde özellikle” 7.yüzyıl ile 19.yüzyıllar arasında tevhide bağlı “**mana etrafından bütünleşme**” ictimai yöntem anlayışı çerçevesinde, üç kıtada ; devlet, toplum , üretim, çalışma, iş, eğitim, siyaset, hukuk, adalet ...vb unsurlarının inşasında kullanarak, fiili “düzen(sistem)” kurmayı” bu bütünleşen ictimai(sosyolojik) yöntemi ile ortaya çıkarmıştır(Şimşek 2020h : 64)

Bu durum özelde çalışmaya, tevhidi ontolojik bakış ile ele almayı gerekli kılmaktadır(Şimşek 2019b: 185). “Genel” anlamda tevhidin her şeyi kapsaması niteliğiyle tüm ilimlerin birbirleriyle ilişkisini kurarak, böylece bir “düzen” yapısının oluşmasını sağlamaktadır. Böylece Kâinatındaki her şeyin “birlik” halinde “tevhidi düşünce- mana etrafında bütünleşme” anlayışının ilmi oluşumunun tezahür etmesi sonucu, bütün ilim dallarının birbirleriyle irtibatlı oluşunu ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan modern paradigmanın ise günümüzde sadece “maddecilik” düzeyinde kalarak, bilimlerin birliktelik içinde ele alınması ihtiyacını kendi parçalı, salt akılcılıktan kaynaklanan yetersizliğinin üretmiş olduğu “**sınırlı olma hali**”, zorunlu olarak “**melez bilim**”leri ortaya çıkarmıştır. Böylece modern Batı medeniyeti ihtiyaç duyduğu bilimlerin “bir”likteliğini,“melez bilim”leri geliştirmesiyle aşmaya çalıştığı söylenebilir. Bundan dolayı ; astro-fizik, iktisat sosyolojisi, fiziko-kimya, biyo –kimya ..vs gibi melez alanlar oluşturarak materyalist düşünce yöntemi “bilimlerin bütüncüllüğün” oluşumu arayışına yöneldiği görülür(Bilgiseven 2003:64). Oysa Tevhidi düşünceye dayalı kâinat anlayışı ve onu ortaya koyan ilimler bir “bütün”dür(Bilgiseven 2003: 64). Buna göre Türk-İslam medeniyetinin “**Kainat Ana Kanunu**”nı da tevhide göre işlemiş olduğundan, bu “bütün”ü oluşturan tüm ilimlerinde ilahi kaynaklı olduğu açık ve anlaşılırdır. Bundan

dolayı Türk-İslam medeniyetinde her ilim alanının iki yüzü (“madde” ve “mana” birlikteliği) bulunduğu ve “**her şeyin de her şey**” ile tevhidi bütüncüllük üzerinde irtibatlı oluşu, “melezleşme” ye dahi ihtiyaç duymayan, “tevhidi ilim bütüncüllük” halinin, ilmi bir gerçeklik olduğunun akli sonucu ortaya çıkmış olmaktadır. Böylece incelememizin konusu teşkil eden “Tevhidi Şehir-Tevhidi Ahilik” özgün etkileşiminin tevhidi ilmi bütüncüllüğünde(melezleşme olarak değil) ele alınmasının hakikati ortaya konulmuş olmaktadır. Bu yaklaşımı da tüm ilimlerin birbirleriyle tevhidi bütüncüllük içinde ele alınmasının imkânını da ortaya koymuş olmaktadır. Buradan hareketle de daha önce belirtildiği gibi Türk-İslam medeniyet değerlerinin ürettiği “**tevhidi şehir**” yapısında; ahilik kurumunun işleyiş düzeni, çalışmaya yön veriş kültürü, Tevhidi Düşünce bilgi inşa etme yönteminden hareket edilerek açıklanmaktadır.

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde Türk-İslam medeniyetinde ahilik, 19. Yüzyılda modern Batı medeniyetinde artık “sistemleşen” modernist-pozitivist çalışma kültüründen çok daha önceki zaman diliminde yani 13. Yüzyılda “Tevhidi Düşünce“ anlayışına göre, “tevhidi şehir” yapılanması bünyesinde oluşturulmuştur. Bundan dolayı modern Batı medeniyet tarihi gelişimi içinde görülen; aydınlanma, pozitivism ve modernleşmeci kuramlar oluşmadan çok daha önce “tevhidi ahilik” kurumu, Türk-İslam dünyasında tevhit düşünce yöntem anlayışının ana rotasını çizdiği “medeniyet-kültür-zihniyet” değerlerinin üretmiş olduğu; “tevhidi akıl, tevhidi kültür ve zihniyet” içerikli dünya görüşüne göre oluşmuş çok yönlü; iş, çalışma, meslek, üretim, ahlak...vb içerikli bir kurumdur. Bu kurum kültürel kök değerlerini, İslam Medeniyetinin 7. Yüzyılda o dönem dünyanın en önemli kültür ve ticaret şehri olan Mekke’de ortaya çıkmıştır. Sonrasında Medine(Yesrip) ‘de devletleşme sürecine girilerek, burada ilk İslam medeniyetinin şehirleşme süreci ortaya çıktı(Sarıçam/ Erşahin 2015: 216).Böylece “Medine şehiri- çalışma-pazar-üretim” ilişkisi, hep tevhidi çalışma kültür ve zihniyetine göre yapılandırılmıştır.

İslam’ın **tevhidi şehir** yapılanması, Selçuklu döneminden çok daha önce-leri Türkistan’da özgün şehirleşme kimlik ve zihniyetiyle olarak zaten mevcut idi. Buna göre **tevhid şehir** yapılanması, Türkistan’da “şehristan” denilen ulu cami ve etrafında kurulan kapalı çarşının şehir merkezi olarak geliştirildiği İpek Yolu üzerinde kurulu İslâm şehirlerinde de mevcut olduğu bildirilmektedir. Böylece adına “şehristan” denilen ve merkezinde ulu cami ve kapalı çarşının yer aldığı şehir merkezlerinin olduğu ilk şehirler olan Buhara ve Semerkand, İslâm döneminde gelişimini tamamlamış” olan(Kala 2019: 21-22), İslâm’ın “tevhidi şehir” yapılarıdır. Buna göre “tevhidi şehir” anlayışına göre başta Buhara ve Semerkand’da ifadelerini bulan “şehristan” şeklinde ifade edilen “şehirler ve etraflarında “şâristan” denilen geçici pazarların olduğu tedarikçi kasabalar, Mâverâünnehir’de göçebe ve çiftçilerin ortak kurdukları pazarla-

rın çevrelerinde VI. yüzyıldan itibaren ortaya çıktılar(Kala 2019: 21). Böylece Maverâünehir havzasında bulunan Fergana vadisi dünyada ilk kez tarım devrimini tamamlama süreci başlatan bölge olmuştur (Kala 2019:31) . Buna göre Medine’de kökleri atılan “tevhidi şehir” yapısı, sonraları Türkistan’daki “Şâristan”ı olan kasabalar ve “şehristan”ı olan şehirler modeli (İpek Yolu şehirleri modeli)olarak belirlemiştir. İslâm’ın Orta Asya’da yayılarak Türk kavim ve devletleri tarafından kabulüyle, VIII. yüzyıldan itibaren Müslüman-Türk devletleri tarafından merkezinde ulu cami ile dünyanın ilk kapalı çarşılarının yer aldığı şehir kurma” yapılanması(Kala 2019: 21), ictimai mekânsal alanda “tevhidi şehir-ticaret-üretim” ilişkisini özgün düzenini ortaya koymuştur. Bundan dolayı esasında şehirli bir medeniyet olan Türk-İslam medeniyeti, tevhidi düşünce yöntem anlayışı bağlamında geliştirdiği medeniyet, kültür, zihniyet ve ahlak anlayışlarının bütününde; “şehir ve ticaret”, “şehir ve üretim”, “şehir ve çalışma ilişkileri” ni kurmuştur. Bu kavramsallaştırmalar ve bu kavramlar arasındaki ictimai ilişkiler ağı ya da düzeni, Türk-İslam medeniyetinin özgün bir çalışma içtimaiyatına, çalışmanın yöntemine ve iktisat birikimine sahip olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.2.3 Türk-İslam Dünyası Özgün Çalışma Kurumu olan “Tevhidi Ahilik Çalışma Düzeni”nin İnşasına Yönelik “Kurucu Düşünceler” ve “Kurucu Öncü Kişilikler”

Türk-İslam medeniyeti özellikle 13. Yüzyıldan sonra üretim ve çalışma iş ilişkisinde, tevhidi düşünceye bilgi inşa etme yöntemine olarak bağlı geliştirilen “tevhidi ahilik üretim ve çalışma düzeni”ne göre bir yapılanma içinde olmuştur(Şimşek 2019c: 594).

Türk- İslâm medeniyetinin öncelikle tevhidi düşünce yöntemine bağlı olarak vahyin emrine girmiş akıl ile öncelikle ilim devrimini, ilmi düşüncede yapısal değişimi ortaya koymuştur. “Ardından yeni meslek ve teknikler, üretim ve sanayi devrimini” gerçekleştirerek, böylece yapmış olduğu bu özgün değişimi de, 18. Yüzyıla kadar ictimai bünyesinde yaşamıştır. Buna göre Türk-İslam medeniyeti, 18.Yüzyıla kadar, ortaya koyduğu tevhidi ahiliğe bağlı üretim ve çalışma düzeni, dünya ilim ve üretim sisteminde etkin ve yaygın bir konumda bulunmuştur(Kala 2019:13). Bu noktada söz konusu üretim ve çalışma yapı işleyişi Osmanlı toplumunda fert-toplum dengesi üzerinden yine tevhidi düşünce anlayışına göre gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Çünkü Osmanlı toplum düzeninde de iktisat çalışma düzeni Türk-İslam tarih ve kültür anlayışına dayalı olarak tevhidi düşünceye dayalı toplum felsefesi bağlamında icra edildiği de belirtilebilir (Türkdoğan 1997: 119, Şimşek 2020 h:34).

Türk-İslam çalışma ve üretim hayatına yönelik öncü kavramlardan olan “ahi” ve ”ahiliği”, tevhidi düşünce anlayışına göre ele almanın ilmi zarureti bulunmaktadır. Bu yönüyle günümüzde “ahi”ye ve “ahili”ğe modern pozitivist sosyal bilim düşüncesinin determinist bilgi inşasına göre ele alınmamasına, özellikle hassasiyet göstermek gerekmektedir. Böylece ahi ve ahiliğin düşünce dünyasına bağlı bilgi üretimi ve onun davranışa geçirilmiş uygulaması, kalp ve beyin(akıl) bütüncüllüğü öncülüğündeki gelişen tevhidi bilgi yöntemi ile oluşmuştur. Türk-İslam medeniyetinin bu bilgi üretme yöntemi de, vahyin emrine göre oluşturulmuş akılın tevhidi düşünceye dayalı bilgi üretimi ile meydana gelmektedir. Böylece “ahi” öznesi ve “ahilik” kurumu, kalp ve akıl bütüncüllüğü çerçevesinde her eylemini, üretimini, çalışmasını iktisadi, siyasi, kültürel, sanatvari vb gibi ilgilendiği tüm alanlarda konularda düşünce ve davranış üretmesini, **Tevhidi Düşünceye** dayalı bütüncül bilgi yolunun inşası ile yöntemleştiğinden(Şimşek 2018: 594), ahilik, doğrudan tevhidi bir kurumdur. Bu gerçeklik modern pozitivist çalışma paradigmasının bilgi birikiminden çok daha yüksek bir mahiyet içerdiğinden (çünkü modern Türkiye’de pozitivist çalışma bilgi evreni, hâkim çalışma ve sanayi paradigmasıdır) ahiliği esasında, **tevhidi ahilik çalışma kurumu** olarak ele alma hakikati bulunmaktadır. Buna göre ahilik özellikle **Ahi Evran’ın** tasavvuf-ahlak ve tevhidi felsefe anlayışlarının temel bileşkesinden hareketle insanın ve toplumun ihtiyaçların karşılanması için geliştirmiş olduğu ilim ve meslekleri, inşa etmiş olduğu üretim ve çalışma merkezli ”medeniyet” görüşü ile ortaya koymuştur. Bu yönüyle Ahi Evran, geliştirdiği özgün iş, meslek, çalışma ve üretim içerikli görüşleri, hem Türk-İslam toplumuna ve hem de dünyaya önemli bir katkı sağlamıştır(Kala 2019: 63). Böylece Ahi Evran Türk-İslam medeniyetinin, tevhidi düşünce bilgi yöntem anlayışına göre “iki dünyacılık” içerikli medeniyet anlayışına göre Tevhidi ictimai toplum(şehir) yapısında üretim ve çalışma düzenini kurmuş olduğu söylenebilir. Ahi Evran’ın bu geliştirmiş olduğu tevhidi düşünceye dayalı iki dünyacı ahilik üretim ve çalışma düzen yapılanması, ictimaiyat ve iktisat ilim alanlarına” üretimin arttırılması, verimlilik, kalkınma, sınai mülkiyet hakları, meslek geliştirme, uzmanlaşma, iş ahlâkı gibi birçok konuda önemli katkılar”da bulunmuştur. Bu bağlamda Ahi Evran’ın “**tevhidi ahilik**” anlayışı üzerine de geliştirdiği çalışma toplum görüşü, “zümreler halinde üretim birlikleri kurup, kümelenerek” oluşmuş özgün “üretim kuramını da/görüşü”nü de kendi bünyesinde barındıran bir tevhidi bütüncül sanayi çalışma düzenini içermektedir. Buna göre tevhidi düşünce yöntem anlayışı üzerinden geliştirdiği çalışma ve üretim anlayışı ile Ahi Evran, yaşadığı dönemde sadece kendi medeniyetine değil, o dönemde **koyu bir karanlık çağ** içinde bulunan Batı dünyasına ve ayrıca 18. Yüzyıla kadar da, bilinen dünya üzerinden “çok büyük bir etki bırakmış” olduğu söylenebilir(Kala 2019:63). Bu bağlamda Ahi Evran’ın

ortaya koyduğu bu özgün kurumsal yapılanma; tevhidi çalışma toplum düzeni ve tevhidi kümelenmecî üretim görüşü/teorisi birlikteliğinde, din(tevhit)-ictimaiyat-iktisat bütüncül etkileşimine dayalı olarak oluşmuş olduğu söylenebilir. Bundan dolayı Ahi Evran geliştirdiği “kümeleme üretim teorisiyle” açıklanmış olduğu özgün çalışma ve üretim görüşünü, “**tevhidi üretim anlayışı - tevhidi çalışma yöntemi- ahilik kurumsal yapısı**”nın tevhidi şehir mekânsal alanındaki etkileşimi üzerinden oluşturduğunu ifade edebiliriz.

Sonuç olarak Ahi Evran, Türk-İslam medeniyetinin çalışma anlayış ve yöntemini, tevhidi ahilik kurumu örneği üzerinden tüm dünyaya “teori-ve uygulama” bütüncülüğünde ortaya koyarak, bu özgün yapılanmanın günümüz ileri Batı medeniyeti ülkelerinin bazılarının çalışma kök dinamiğine öncü olmuş olduğu ifade edilebilir.

Bu noktada Ahi Evran’ın üretim ve çalışma düşüncesinin tevhidi düşünce yöntem anlayışına göre biçimlenmesindeki en önemli öncü kişiliklerin başında El Biruni gelmektedir. Biruni(973-1051),yaşadığı döneme kendi adı verilen bir öncü kurucu düşünce adamı olarak en baştaki özelliği olarak tevhidi bağlamda akılcılık ile tecrübeciliği “bir”likte ele alan yöntem alimi olmasıdır(Bilgiseven 1994: 49). Bu yönüyle Biruni, dünya tarihinde ilk kez “medeniyet” terimini tanımlayıp kullanan kişi olarak belirtilir. Bîrûnî bu noktada “medeniyet” kavramını “insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması” şeklinde tarif etmiş olduğu görülür(Kala 2019: 24). Tüm bu açıklamalar üzerinden İbn’i Haldun’dan yaklaşık 350 yıl yaşamış birisi olarak Bîrûnî”yi, iktisat başta olmak üzere sosyal bilimlerin de öncü kurucusu olarak ifade edilse yanlış olmasa gerektir(Kala 2019: 48). Bîrûnî’nin kendi özgün/ tevhidi düşünce bilgi inşa etme yöntemine dayalı olarak geliştirdiği “medeniyet teorisi” anlayışına göre ilimlerin, mesleklerin ve kurumların geliştirilmesinde öncü ve temel kurucu düşünceyi oluşturduğu söylenebilir. Böylece Bîrûnî, “ilimlerin, mesleklerin ve kurumların insanların ihtiyacını karşılamak için geliştirildiğini ve devamlı geliştirilmesi gerektiğini” belirterek, tüm bu alanlara tekabül eden iktisat, ictimaiyat ve çalışma mahreçli ictimaiyat ilimlerinin önemine ve öncülüğüne, özüne uygun değişme üzerinden bakan yönüyle de dikkat çektiği belirtilebilir (Kala 2019: 48).

Batı medeniyetinin derin karanlık çağları olan 5. yüzyıl ile 13. yüzyıl arası süreçte Türk-İslam medeniyeti, ictimai (sosyal) ilimler başta olmak üzere, temel ve tabii ilimler ile dini ilimler sahalarının geliştirilmesinde “Fârâbî, Bîrûnî, İbn Sînâ, Gazzâlî, Mevlânâ, Ahî Evran, Nasîrüddîn-i Tûsî, Evhâdüddîn-i Kirmânî, İbnü’l-Arabî, İbn Haldûn çok önemli katkılar sunarak birçok yeni ilim dalının oluşturulmasına öncülük etmişlerdir (Kala 2019: 48). Tüm bu sayılan dünya çapındaki ilim ve düşünce adamlarının oraya koydukları bilgide tevhidi düşün-

ce bilgi yöntemine göre üretilmiş olduğundan bu gelenek, ilim dalları üzerinde en ileri/orijinal sınıflandırma yapan ilim adamı ise 16. Yüzyılda yaşamış olan Taşköprülüzâde'nin de dâhil olduğu söylenebilir. O, ilimleri konularının varlık derecelerini esas alarak ilimleri tevhidi ontolojik anlayışa ile bir tasnife tutmuştur. Taşköprülüzade yapmış olduğu ileri düzeydeki ilimlerin tasnifine göre altmışaltı ana bilim dalını ortaya koymuştur. Buna bilim dalları ve branşları da eklendiğinde üç yüz civarında ilim dalının bulunduğunu belirten dönemdeki en ileri ilim adamı olduğu belirtilir (Çaldağ 2005 :144). Böylece İslâm âlimleri dünyada temel, tabii ve sosyal bilimleri kuran ve geliştiren öncüler olmuşlardır(Kala 2019: 48).

Bu noktada” Türk- İslam medeniyetinin kurucu toplum görüşü olan tevhidi düşünce yöntem anlayışına dayalı olarak Bîrûnî'nin inşa etmiş olduğu ”medeniyet/toplum görüşü ”ne göre “ İnsan *medeni* yaratılmıştır. Bu nedenle insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için topluluklar oluşturur. Böylece medeniyetler ortaya çıkar”. Buna göre de “topluluklar içinde insanlar, ihtiyaçları karşılamak için ilimler (havâycu'l-ulûm) ve meslekler oluşturup geliştirirler; böylece ihtiyaçlarını karşılayıp gelişirler” diyerek(Kala 2019: 48), toplum ve çalışma, üretim ilişkisini, dünya gerçeğinden kopmadan ama ona da ruhani bir nitelikle yaklaşıcı bütüncül ilmi yöntem kullanıldığı söylenebilir. Biruni bu çerçevede mesleklerin uygulama yöntemlerini ilmi temelde inşa edilmesinin gereğine dikkat çekmiş olmaktadır. Böylece Biruni, çalışma kültürü ve çalışma iş yönteminin, ilmi metotlar dahilinde gerçekleştirilmesinin temellerini ortaya koymuş olduğu belirtilebilir. Bu değerlendirmeler ışığında Türk-İslam medeniyetinin tevhidi düşünce yöntem anlayışına göre bir “çalışma – toplum - iş kurumu” ilişkisinin varlığının kültürel arka planının, Biruni ve Ahi Evran üzerinde özgün olarak ortaya konulduğu görülmektedir.

Buna göre de; Gazzali, İbn'ül Arabi, Mevlana, Hacı Bayram Veli, İbn'ü Haldun...vb örnekleriyle bu isimlerin tevhidi çalışma ontolojisine ve tevhidi çalışma kültürüne katkılarına değinilebilir. Tüm zamanlarda Türk-İslam medeniyetinin tevhidi düşünce yöntem anlayışına göre; çalışma kültürü ve buna yönelik özgün bilgi inşa edebilen ilim adamlarını, kendi kültürüne ait bir şehir kimliğini ve bu şehir kimliğinde ahi sanayici tipini, ahilik çalışma kurumunun varlığına sahip derin bir çalışma kültürünün mevcudiyeti söz konusu olduğu söylenebilir. Tevhidin tüm zamanlara hitap eden niteliği ile bunun 21. Yüzyıl ve ötesi süreçte de tevhidi çalışma ontolojisi ve tevhidi çalışma kültürü ile her an, özüne uygun yeni iş ve yeni çalışma yöntemi/lerini geliştirme vasfına da sahip olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Türk-İslam medeniyetinin “**tevhidi şehir**“ yapılanmasında “**tevhidi ahilik**” çalışmasının yapısal işleyiş düzenin birbirine bağlı ilişkisi, özgün olarak ortaya konulduğu bu incelemeye göre, Türk-İslam medeniyetinin “şehir ve ahilik çalışma düzen işleyişi”nin tevhit anlayışına göre nasıl yapılandığının ortaya koyabilmek için de, konuyu öncelikle çok yönlü ele almanın zarureti çeşitli açıklamalar ile ortaya konulmuştur. Bu konuda incelemede derinleşebilmek içinde öncelikle **tevhidi düşünce** anlayışına göre “şehir-ahilik” ilişkisinin nasıl kurulduğuna değinilmiştir. Bunu da Tevhidi düşünce bilgi inşa etme yöntemine dayalı olarak açıklama getirilmiştir.

Modern Batı medeniyeti özellikle İslam şehir yapısı geleneğini, kendi ekonomi aklını temel alarak ona göre incelemesini geliştirmiştir. Oysa Türk-İslam medeniyetinin “şehir” anlayışına bakış başka bir noktadan, yani tevhit noktasından bakmayı gerektirmektedir. Modern Batı medeniyeti, pozitivist düşünce yöntemine dayalı bilgi üretme geleneğinden kalkarak, geliştirdiği modernist paradigma yaklaşım ile Türk-İslam ve Batı medeniyetlerinin birbirlerinden farklı “şehir” anlayışlarının benzemezliğini ve “iki ayrı şehir kimliğinin” varlığını dikkatlerden kaçırabilen bir şehir/kent söylemi üzerinden kendi literatürü geliştirmiştir. Bu incelemede bunun da eksikliği ve yanlışı ortaya konulmuştur. Buna karşın Türk-İslam medeniyetinin “tevhidi şehir yapılanmasında “tevhidi ahilik” çalışmasının yapısal işleyiş düzenin birbirine bağlı ilişkisi, Tevhidi düşünce yöntem anlayışı üzerinden üretilen bilgi yapısıyla özgün olarak ortaya konulmuştur. Böylece inceleme konusu, modern paradigmanın sosyal bilim anlayışının dayatmalarından bağımsız olarak, Türk-İslam medeniyetinin özgün “şehir ve ahilik çalışma düzen işleyişi”nin tevhit anlayışına göre nasıl yapılandığının ortaya koyabilmek için konu çok yönlü olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda “**tevhidi ahilik**” kurumunun kimliği, zihniyet ve meydana koyduğu çalışma düzeni; Türk-İslam medeniyetinin tevhidi düşünce yöntemi üzerinden geliştirdiği “**tevhidi hak**” temellilik üzerine kurmuş olduğu “**tevhidi çalışma**” yönteminin ortaya çıkardığı bir unsur olarak belirtebiliriz. Buna göre de “**tevhidi ahilik**” kurumu, esasında 18.yüzyıla kadar yeni meslek ve teknikler ile **veni dünyada** üç kıtada aktif uygulanan çalışma ve işçi-işveren ilişkisine yön vermiş bir niteliğe sahip olmuştur.

Tevhidi Düşünceye dayalı bilgi inşa etme yöntemine göre oluşmuş “tevhidi şehir” yapısı içinde “tevhidi ahilik çalışma ve üretim ilişkisi”ni bu noktada Ahi Evran’ın kurmuş olduğu mesleki üretim kümelenmesi ve çalışma yöntemi ile ele almak öncü bir bakış açıdır. Bu noktada Türk-İslam tevhidi çalışma kültürüne göre ortaya çıkan; han, bedesten ve çarşı içerikli çalışmanın ictimai görünümü dayanışma ve birlikçilik idraki üzerine kurulmuştur. Tevhid çalışma

kültürü, özüne uygun her türlü yenileşmeye ve değişmeye bu esas üzerinden yön verilmiştir. Buna göre de; insanın çalışmasından başka kendisine bir karşılık yoktur, iki günü birbirine eşit olan aldanmıştır, hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünyaya ve hemen ölecekmiş gibi de öte dünyaya insanın çalışarak hazırlanmasını, dünya da bu çalışmayı para/üretim ile iman arasındaki dengeyi ilahi ölçülere göre kurma kişiliğini tasavvufi eğitim ile alarak gerçekleştirmeyi ifade eden tevhidi çalışma kültürünü, tevhidi çalışma ontolojisi içerikli ahilik karakterinin ve tevhidi ahilik çalışma düzenin, özgün olarak tüm zamanlara hitap etmekte olduğu söylenebilir. Bundan dolayı **“tevhidi ahilik”** kurumunun günümüzde Milli çalışma inşasına yön verebilmesi için onu meydana getiren ve tüm zamanlara hitap eden yönünün tevhidi düşünce anlayışına bağlı olarak yeniden ele alınması gerekli olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Akçakaya Murat(2018). Ahi Teşkilatı,**Türk-İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları**, Edi.Murat Akçakaya, Gazi Yayınları, Ankara.

Bilgiseven Kurtkan, Amiran(1985). **Din Sosyolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Bilgiseven Kurtkan, Amiran(1990). **Türkiye’de Sosyal Çözüm Tehlikesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Bilgiseven Kurtkan, Amiran (1994).**Sosyal İlimler Metodolojisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi.

Bilgiseven Kurtkan Amiran(2003).; İlm-i Ledün(Genel Teoloji),2.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Braudel,F.,F.Coarelli,M.Aymard(1995). **Akdeniz Mekan ve Tarih**, MetisYayınları,Çev:N.Erkuş, 2. Baskı, İstanbul.

Çaldağ, Süleyman(2005). Taşköprülüzade’nin Mevzu’at’lulum’undaki İlimlerin Tasnifi **Üzerine**, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2 Sayfa: 115-146, Elazığ.

Daryal, A.Murat(2015). **Psiko-Sosyal Açından Medeniyetler ve Mesajları**, İFAV Yayınları,No:344, 3. Baskı, İstanbul.

Doğan,İsmail(2012).**Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**,Pegem Akademi, 12. Baskı, Ankara.

Erşahin, Seyfettin(2020). Türkiye’nin “Mabedsiz Mahalle” ve “ManeviyatsızEv/Hane”Tecrübesi Üzerine, **Kent ve Maneviyat**, Edi.; Seyfettin Erşahin- Zehra Erşahin, İdeal Kent Yayınları, Ankara.

İlhan,Nadir(2019). Garib-Name Alpe, Alp Eren, Ahi Kelimelerinin Kullanımı ve Kavram Alanları, **Uluslararası IV. Ahilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Eylül 2018**, Edi:A.Gökbel,A.Doğan-A.Gündüz,F.Çil, Kırşehir.

Kala, Ahmet(2019). **Ahi Kümelenme Modeline Göre Anadolu Sanayi Devrimi**, Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi: 6,İstanbul.

Küçük,Hasan (1980). **Türk-İslam Sosyal Düşünce Yapısı**, Fatih Yayınevi, İstanbul.

Michon,J.-L(1992). Dini Kurumlar, **İslam Şehri**, Edi. R.B.Serjeant,Türkçesi: E.Topçugil, Ağaç Yayınları: 31, İstanbul.

Ökten,Sadettin(2020). Şehir Üzerine Bir Deneme, **Kent ve Maneviyat**, Edi.; Seyfettin Erşahin-Zehra Erşahin, İdeal Kent Yayınları, Ankara.

Sami,Şemsettin(2015).**Kamus-ı Türki**, Haz :P.Yavuzarslan, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Sarıçam,İ./Erşahin, S.(2015). İslam Medeniyeti Tarihi, TDV Yayınları, Yayın No: 524, 5. Baskı, Ankara.

Sarıkavak,Kazım(2020). İslam’da Şehir, Zaman ve Mekan, **Kent ve Maneviyat**, Edi.; Seyfettin Erşahin-Zehra Erşahin, İdeal Kent Yayınları, Ankara.

Shojaee ,F./ Paezeh,M.(2015). Islamic City and Urbanism, an Obvious Example of Sustainable Architecture and City, **Cumhuriyet University Faculty of Science Science Journal (CSJ)**, Vol. 36, No: 6 Special Issue ISSN: 1300-1949,p: 231-237.

Şimşek, Osman(2013a). **Yeni Ahlak Toplumunun İnşası**, Gazi Kitapevi, Ankara.

Şimşek, Osman(2013b). **Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi**, Otorite Yayınları, 2.Baskı, Ankara.

Şimşek, Osman(2016).**Medeniyet ve Sistem İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce, İlmâr** (İlmî ve Metodolojik Araştırmalar Derneği) Yayınları, Yayın No: 1,Ankara.

Şimşek, Osman(2018) ;”Tevhidi Düşüncenin “İlmî Araştırma Yapma”da Bütüncül Yöntem Anlayışı”, **Tevhidi Düşünce Işığında İlim dallarının Yeniden İnşası Şurası**, Derleyen(Edi.); M.Alişarlı-O.Şimşek, İLMAR (İlmî ve Metodolojik Araştırmalar Derneği) Yayınları,YayınNo:4,S:155-186, Ankara.

Şimşek,Osman(2019a).”Çalışma” ve “Zihniyet” Kavramları Ekseninde “Çalışma Zihniyeti”nin Milli Çalışma Düzeni”nin İnşasına Etkileri, **İş ve Hayat Dergisi, Ekonomi, Hukuk ve Sosyal Politika** Yıl: 5, Sayı:9,S:58-84, Ankara.

Şimşek,Osman(2019b).”Çalışmanın Ontolojisi”Bağlamında Türk-İslam ve Batı Medeniyetlerinde Çalışmanın Sosyolojisi, Ankara, **İş ve Hayat Dergisi, Ekonomi, Hukuk ve Sosyal Politika** Yıl: 5, Sayı:9, S.170-194.

Şimşek, Osman(2019c);Ahiliğin Sosyolojisi Mi? Ahiliğin İctimiyatı M?,**Uluslararası IV. Ahilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Eylül 2018**, Edi:A.

Gökbel,A.Doğan-A.Gündüz,F.Çil, Kırşehir.

Şimşek, Osman(2020a), Kent Maneviyatında Kent Kültürü,Şehir, İktisat ve Maneviyat Ekseninde **Çalışma Hayatı Üzerine Bir Deneme, Kent ve Maneviyat**, Edi.; Seyfettin Erşahin-Zehra Erşahin, İdeal Kent Yayınları, Ankara.

Şimşek,Osman (2020b), “Tevhîdî Düşünce” Anlayışına Göre “Tevhîdî Şehir” Yapısı Ve “Tevhîdî Şehir” Zihniyeti,**Şehir ve Medeniyet Dergisi, Şehir ve Tevhidi Düşünce**, C:6, Sayı: 13, Ankara.

Şimşek,Osman(2020c). “Çalışma -Toplum Felsefesi İlişkisinin” Tevhidi, Pozitivist ve Hermonotik düşünce yöntemlerine göre Mukayeseli İncelenmesi, Derleyen(Edi):Osman Şimşek, **Tevhidi Düşünce veToplum Felsefesi**, Genişletilmiş 2. Baskı Nobel Yayınları, Yayın No: 3174, Ankara.

Şimşek,Osman(2020d). “Tevhidi Düşünce” Yöntemi ve İlimlerin İnşası-2 **Tevhidi Düşünce Temelli Konuşmalar-2**, İlmâr (İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Derneği) Yayını, Yayın No:7, Ankara.

Şimşek, Osman(2020e). Giriş, **Tevhidi Düşünce Temelli Konuşmalar-1**, İlmâr(İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Derneği) Yayınları, Yayın No: 6, s:8-54.,Ankara.

Şimşek,Osman(2020f). Tevhidi Düşüncenin Kavramsal Anlayışının Türk-İslam Medeniyetinin “Kurucu Fikri Yöntemi”Oluşu Üzerine **Tevhidi Düşünce Temelli Konuşmalar-2**, İlmâr (İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Derneği)Yayını, Yayın No:7, Ankara.

Şimşek,Osman(2020h). “Tevhidi Düşüncenin Düzen Kurucu “İctimaiyat Felsefesi (ToplumFelsefesi)” Derleyen(Edi):Osman Şimşek, **Tevhidi Düşünce ve Toplum Felsefesi**, Genişletilmiş 2. Baskı Nobel Yayınları, Yayın No: 3174, Ankara.

Türkdoğan, Orhan (1998) **Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme**, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayını,No: 44, İstanbul.

Türkdoğan, Orhan(1997). **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, Birleşik Yayıncılık, Ankara.

(Küçükaşçı,M.Sabri, <https://islamansiklopedisi.org.tr,09.09.2020>).

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/divanu-lugatit-turk,M.S.Kaçalin,10.06.2021>).